

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра богослов'я

Магістерська робота

КАТЕГОРІЯ РАДОСТІ
У ТВОРЧОСТІ КЛАЙВА СТЕЙПЛЗА ЛЮЇСА

Студентка 6-го курсу Ольга Рибарук

Науковий керівник Галина Пастушук

Кандидат філологічних наук

Рецензент Кобелюх Клара Надія

Доктор богослов'я

Львів 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. Радість у науковому, науково-популярному та релігійно-християнському дискурсах	9
1.1. Місце радості у філософії	9
1.2. Психологічний вимір радості	11
1.3. Апофатика радості	19
1.4. Легалістичне vs радісне християнство	25
1.5. Люїсова радість у суцвітті Біблійних текстів	29
РОЗДІЛ 2. Формування категорії «радості» у Люїса: джерела, причини, впливи (на основі духовної автобіографії «Здивований радістю»)	38
2.1. Несвідома радість і «внутрішній світ» дитинства	39
2.2. Невидимий маяк Радості: дія Бога через мистецтво та уяву.....	43
2.3. Неусвідомлена туга за Богом як передсмак Радості	51
2.4. Зовнішні впливи: Честертон, Макдональд, Толкін і т.д.	57
РОЗДІЛ 3. «Богослов'я радості» у текстах Люїса	64
3.1. Алегорія романтичної радості («Блукання прочанина», 1933)	64
3.2. Радість у горі («Спостереження над горем», 1961)	71
3.3. Традиції Люїсового «богослов'я радості» у сучасній апологетиці та евангелізації	75
Висновки	85
Список використаної літератури	89

Вступ

Радість є характерною ознакою вірних Христової Церкви, з цієї причини папа Франциск наголошує: *«Християнська радість є християнським диханням, християнин, що не є радісним у своєму серці, не є добрим християнином. Радість є диханням, способом вираження християнина»¹.*

У статті «Радість – ціль християнського життя» священник Харалампос Пападопулос розмірковує над місцем феномену радості у житті християнина, опираючись на думки двох старців - Еміліана Симонопетрського та св. Порфирія Кавсокаливита.

У межах Церковної традиції радість є ознакою присутності Бога у людському житті. Людське життя сповнене викликів, у ньому ніколи не буде абсолютно сприятливих умов для радості. Тому християнин має спрямувати власну волю на свідомий вибір радості (св. Порфирій Кавсокалівіт). Радість не дається за замовчуванням (хоч так і є, оскільки Христо воскрес і дарував нам радість), але є фінальною точкою шляху переміни власної особи, який треба пройти, щоб отримати безкорисливий дар, який чекає, щоб його отримали. «Божа радість – це внутрішня реальність»², яку треба створити власними силами.

Радість народжується з багатьох причин, вона пов'язана з чеснотами віри, надії, любові, з внутрішньою гармонією людини та примиренням з обставинами життя. Особливо радість, як дар від Бога, з'єднана з прийняттям і подякою, які уможливають життя людини у мирі з Богом.

Радість – основна ознака християнина. З появою християнства характерною ознакою члена християнської спільноти була радість. Тому, старець Еміліан Симонопетрський застерігає перед тим, що якщо ти бачиш людину, яка вправляється в різного роду аскетичних практиках (молитва, піст, чування) і не

---

¹ *Castelli B. Коцур Т. Тарас свящ.*, Папа: Суть християнської радості не в «солодкому житті», а в мирі // <https://www.vaticannews.va/uk/pope-francis/mass-casa-santa-marta/2018-05/homilia-santa-marta-28-05-2018.html> (30. 11. 2020)

² *Пападопулос Х. Свящ.*, Радість – цель христианской жизни // <https://www.kiev-orthodox.org/site/spiritual/6921/> (23. 11. 2020)

радіє, то значить Бог її покинув³. А протоєрей Олександр Шмеман називає безрадісне християнство *лжехристиянством*, кажучи: «Початок «лже релігії» – невміння радіти, точніше – відмова від радості. Окрім того, радість має свою абсолютну важливість, бо є неодмінним плодом Божої присутності. Не можна знати, що Бог є, і не радіти»⁴. Радість супроводжує християн протягом всього життя, протягом всієї біблійної історії, оскільки є даром Духа Святого: «А плід Духа: любов, радість, мир, довготерпіння, лагідність, доброта, вірність, тихість, здержливість. На тих то нема закону» (Галатів 5, 22- 23).

Опираючись на вищесказані слова, тема даної магістерської роботи є актуальною і для сучасного українського богослов'я, якому вкрай бракує живого і творчого первня у богословських текстах⁵. Сучасна людина потребує нової мови євангелізації та апологетичного підходу, які майже століття тому вдало представив у своїх апологетичних творах К. С. Люїс, реагуючи на виклики модернізму. Через автобіографічні опуси, присвячені пошуку Радості, цей мислитель явив нові духовні та інтелектуальні шляхи віднайдення Бога як того, хто дарує безумовну та нескінченну Радість.

У дипломній роботі досліджуватимемо категорію радості у автобіографічних творах Клайва Стейплза Люїса (C. S. Lewis), відомого англійського письменника, філософа, літературного критика, медієвіста і знавця класичної філософії та християнського апологета ХХ ст. Головно зосередимо нашу увагу на радості як онтологічно важливому елементі людської особи на загал, а як християнина особливо.

Звернення даного дослідження до теми, в центрі якої знаходиться категорія «радість», зумовлено тим, що в сучасному світі правдива духована радість є забутою, а люди здебільшого знаходять віддушину у тимчасових засобах

---

³ Пор. Там же

⁴ Шмеман А. *прот.*, Дневники. 1973-1983. Москва: 2017, 297

⁵ Пор. Рибарук І., Вселенська природа християнства і помісно-національні особливості Української Церкви як основа церковної єдності українського народу // Християнство в Україні на межі 3 тисячоліття. Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. Івано Франківськ 2002. С. 435. Тут 247-254.

насолюди. Проте, це зовсім не означає, що «попиту» на радість немає. Яскравим прикладом цієї запотребованості є книга 14-го Далай Лами під назвою «Книга радості: вічне щастя у мінливому світі», яка була опублікована у 2017 році та 30 тижнів трималася у списках бестселерів.

Пітер Кріфт, католицький апологет, професор Бостонського коледжу, стверджує, що сучасний світ не знайомий з радістю. У книзі «Усе, що б ви хотіли знати про Небо» Кріфт проводить паралель між радістю і найбільш запотребованими продуктами сучасної цивілізації та зазначає: «Продається те, що здається радісним. А Віра не продається. Тому Віра не може здаватися радісною»⁶. Причиною цьому є безрадісне проповідання Євангелія представниками Церкви, хоча доктринально християнське церковне вчення сформоване на основі Євангелія – Доброї вістки, яка безсумнівно є радісною. «Добра звістка – джерело радості, адже вона і надія на обітниці, закладені в ній, нічого спільного з нашими досягненнями не мають: все походить лише з Божої любові і милості»⁷. Відтак, постає теза про те, що радість, яку розглядатимемо у межах нашого дослідження, не має стосунку до веселоців та іншого роду людських задоволень. Зрештою, сам Клайв Стейплз Люїс про це пише у своїй автобіографії «Здивований радістю».

К. С. Люїс, як ми побачимо у ході нашого дослідження, зробив радість цілком власного життя, до якої він прокладав власний непростий шлях пошуків. Його духовний пошук найкраще описують відомі слова блаженного Августина: «Неспокійне наше серце, поки воно не заспокоїться в Тобі». Саме тому, на прикладі людини, яка сама досвідчила радість, можна вповні показати реальність, змістовність та необхідність такого шляху для повноцінного життя людини як творіння Божого. «В нашій культурі, переповненій тугою і самотністю, ми потребуємо наставника, який не просто говорить про радість, але сам досвідчив її»⁸. З цієї причини ми обрали тексти Клайва Стейплза Люїса як

---

⁶ Кріфт П., Усе, що б ви хотіли знати про Небо. Івано Франківсько 2015, 187

⁷ Райт Н. Т., Послание к евреям. Москва 2008, 21

⁸ Морно Р., Беседы с Клайвом Льюисом. Москва 2003, 10

надійний дороговказ на шляху пошуку радості, оскільки він залишив для нас «карту навернення» з погляду людини, яка сама пройшла цей шлях.

Радість Євангелія сягає своїми джерелами у відкупительну хресну жертву Ісуса Христа та є позаземного походження. Радість, яка проростає з болю, але, разом з тим, і з великої любові, нічого спільного із радістю від благополучного життя не має. Так і в Клайва Стейплза радість є тугою за втраченим раєм. Це відчуття він означає німецьким романтичним терміном *Sehnsucht*⁹.

Обрана нами тема також є **актуальною**, оскільки, як показує аналіз джерел, не є окремо дослідженою у межах творчості К. С. Люїса, зокрема з богословської перспективи. Зацікавленість темою радості починається і завершуються публіцистичними статтями та популярними виданнями¹⁰. З цієї причини під час написання праці виникали певні труднощі з літературою: самих праць філософа про концепт радості було достатньо. Натомість критичних досліджень з обраної теми було обмаль. Здебільшого увага люїсознавців зосереджена на його фентезійних та фантастичних творах, а також апологетичному та літературознавчому доробку).

Метою даного дослідження є показати важливість присутності істинної радості у житті людини, а особливо у її духовному розвитку, оскільки правдива радість є лише в Бозі. Для досягнення цієї використано автобіографічні тексти Клайва Люїса, присвячені пошуку правдивої Радості.

Серед таких творів – духовна автобіографія Клайва Стейплза «Здивований радістю» [Surprised by Joy], яка є основним **об'єктом** нашого дослідження, а також алегоричний роман «Блукання прочанина» [The Pilgrim's Regress] та опубліковані щоденники Люїса «Спостереження над горем» [A Grief Observe] – які він писав після втрати своєї дружини Джой.

---

⁹ Найбільш підходящим відповідником даному терміну в українській мові є *ностальгія*.

¹⁰ Серед знайдених джерел є стаття «Images of Joy in Lewis's "Surprised" and "Pilgrim's Regress"» авторства Rick D. Williams на веб сторінці www.theanchorandcompass.com. А також аналітична стаття аспірантки літературознавства А. С. Косинської «Концепт «радість» в автобіографії К. С. Люїса» у Віснику Балтійського федерального університету ім. Е. Канта. Сер.: Філологія, педагогіка, психологія. 2019. № 2. С. 76—82.

Під час дослідження ми послуговувалися наступними **методами**:

1. текстуальний аналіз творів К.С. Люїса;
2. історико-порівняльний аналіз категорії «радість» у філософії, психології, богослов'ї;
3. герменевтичний аналіз фрагментів Святого Письма та окремих творів Отців Церкви;
4. компаративний аналіз вживання терміну «радість» у Люїса та його сучасників;

Особливо корисними **джерелами** у нашому дослідженні стали: автобіографічна книга К. С. Люїса «Здивований радістю» (1955 р.), використання якої дозволило якомога повніше висвітлити історію Клайва Стейплза у зустрічі, втраті та віднаходженні радості, яка в кінцевому результаті стала Радістю, ще однією трансценденталією Бога. З допоміжних джерел особливо прислужилася для дослідження книга Алістера Макграта, англіканського священика, богослова і дослідника життєвого шляху і творчості Люїса «Клайв Стейплз Люїс. Людина, яка подарувала світу Нарнію» (2013 р.).

В першому розділі розглянемо категорію радості у наступних площинах:

1. філософії, для того, щоб представити місце радості у філософській системі мислителів;
2. психології, що конечно важливо для розрізнення радості як емоції, почуття чи онтологічно важливого первня людини, як творіння Божого, адже головню про останнє розуміння радості нам буде ітися;
3. апофатичного богослов'я, яке послужить для окреслення основних границь радості, поза межами яких, радість зникає;
4. радісного та легалістичного християнства як основних царин підтвердження і спростування істинності людської приналежності до християнської спільноти.

Також, розглянемо радість у біблійних текстах, які найкраще покажуть місце радості у християнській доктрині та житті християнина.

В другому розділі маємо на меті представити історію досвідчення, втрати і віднайдіння Клайвом Стейплзом Люїсом радості як основної цілі його життя, на основі автобіографічного твору «Здивований радістю».

В третьому розділі проаналізуємо дві інші автобіографічні праці Люїса: алегоричний роман «Блукання прочанина» і духовний щоденник «Спостереження над горем», а також представимо послідовників Люїса, продовжувачів та дослідників його методу «творчого богослов'я». Тут ми також дослідимо рівень зацікавлення дослідниками концептом радості у житті та творчості Люїса.

Для розуміння принципу вживання у тексті певних термінів вважаємо за необхідне пояснити наступне: у тексті зустрічатимуться лексеми «радість» і «Радість». Під «радістю» матимемо на увазі психологічну емоцію, почуття, які виникають в людини від усвідомлення доброботу власного життя. «Радість» позначатиме трансценденталію Бога, якого Люїс шукав впродовж всього життя, допоки не знайшов і не прийняв у Христі, а разом з тим усвідомив, що стріли тужливої радості, які пронизували його душу, вказували на Господа, який єдиний може цю тугу втамувати. Опируватимемо терміном «трансценденталія», оскільки також маємо на меті показати нашим дослідженням введення К. С. Люїсом ще однієї трансценденталії Бога – радість.

РОЗДІЛ 1. Радість у науковому, науково-популярному та релігійно-християнському дискурсах.

1.1. Місце радості у філософії

Філософія античності, яка стреміла до ідеалу і висот людської природи і духу, бачить радість як: 1. втрату самоконтролю, наближення особи до безумства (Платон); 2. одну з характеристик тілесного задоволення (таким є бачення стоїків, зміст їхнього вчення полягав у безпристрасності); відсутність страждань (епікурейці); радість як естетичне задоволення від споглядання доброти і краси сотворіння (Левкіп)¹¹.

Епоха Середньовіччя славна утвердженням християнства як провідної релігії, що формувала тодішній світогляд людства. В тому часі антична філософія стала «служницею християнства», а християнство намагалося зберегти культурні та інтелектуальні здобутки Античного світу. Провідними мислителями доби Середньовіччя стали Отці Церкви (Василій Великий, Блаженний Августин, Григорій Нісський, Григорій Назіанзин, Амвросій Медіоланський та ін.) твори яких були спрямовані на пізнання Бога, Його промисл і дію у людському житті. В межах середньовічної патристичної думки, радістю стало пізнання Бога, спілкування з Ним, усвідомлення Його кенозису, всемогутності та невимовного дару майбутнього спасіння та воскресіння.¹²

Серед мислителів Нового часу, які роздумували над філософським концептом радості, - Бенедикт Варух Спіноза, Фрідріх Ніцше, Андре Бергсон, Конт-Спонвіль Андре. Можна сказати, що спільним твердженням, яке об'єднує згаданих мислителів є слова: «Радість – це синонім існування».

Бенедикт Спіноза бачить радість у людській здатності мислити та самоудосконалюватись («Трактат про удосконалення розуму»). Він протиставляє досвідчування радості потуранню людським пристрастям,

---

¹¹ Пор. К. Киселева., Філософія радості // <https://www.psychologies.ru/articles/filosofiya-radosti/> (21. 11. 2020)

¹² Пор. Кремень В. Г., В. В. Ільїн., Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник, 128-144

говорить про те, що подолання тілесних поривів робить людину сильнішою і якісно кращою. У свій час Спіноза боровся із упередженнями та оманами суспільства, тому його радість також має своє коріння у прагненні свободи від них.¹³

Фрідріх Ніцше розуміє радість як боротьбу, оскільки, згідно з ним, саме існування є боротьбою протилежно спрямованих сил (тобто добра і зла). Філософу ідеться про повне прийняття ситуації, яку змінити неможливо. Ніцше бачить отримання радості від взяття відповідальності у конкретній ситуації на себе, тобто від боротьби і непадданя песимізму, меланхолії, відчаю. Для німецького філософа життя триває тут і зараз, і в цьому моменті сконцентрована радість.¹⁴

Анрі Бергсон вважав радість найкращим доказом того, що життя перемагає. У його розумінні радість відрізняється від задоволення: глибиною, довшою тривалістю в часі та справжністю. За Бергсоном, радість дарує відчуття внутрішньої гармонії та має духовний вимір, а задоволення не виходять за межі земних втіх. Ця концепція наближає його до Люїсової радості, яку розглядаємо у нашому дослідженні. Також радість народжується від духовного самоусвідомлення та подолання людиною життєвих випробувань.¹⁵

Андре Конт-Спонвіль – сучасний французький філософ, який розглядає радість як один з елементів щастя, який є мінімальний за тривалістю у часі і максимальний за інтенсивністю. Конт-Спонвіль вважає радість цілком автономним елементом, який може (не)бути присутнім незалежно від людської волі, та зазначає, що щастя без радості неможливе, а радість без щастя має місце. З іншого боку радість – це благополуччя, характерною ознакою якого є людська гармонія зі світом та самою собою. Окрім того, філософ зазначає: «радість... це

---

¹³ Пор. К. Киселева., Философия радости // <https://www.psychologies.ru/articles/filosofiya-radosti/> (21. 11. 2020)

¹⁴ Пор. Там же

¹⁵ Пор. Там же

зірка-дороговказ душі. Саме в радості закорінене наше уявлення про спасіння душі»¹⁶.

1.2. Психологічний вимір радості

Дослідження категорії «радість» та окреслення характерних рис власне тієї Радості, яку досліджуватимемо надалі, неможливе без площин психології і релігії.

З погляду психології радість є швидкоплинною емоцією, котра часто знаходиться поряд із щастям. Словник психологічних термінів Національного фармацевтичного університету України подає наступне визначення: радість – емоція, психічний стан підвищеної, позитивно забарвленої емоційної піднесеності.¹⁷ В Українській малій енциклопедії радість визначається як тріумфальне почуття успіху, завдяки якому відкриваються нові блискучі перспективи.¹⁸ З вищеподаних визначень можемо прослідкувати, що радість визначається з однієї сторони як емоція, а з іншої - як почуття.

Б. М. Теплов, розглядаючи поняття почуття, яке одночасно є і емоцією, каже, що це є переживання людиною свого відношення до того, що вона робить і пізнає: до речей і явищ оточуючого світу, до інших людей і їхніх вчинків, до своєї роботи, самої себе і своїх дій. В його розумінні радість є одним із людських почуттів та емоцій, таких як задоволення, сум, любов, ненависть і т. д..¹⁹

Варто також розрізнити почуття та відчуття, оскільки, відчуття виражають властивості речей і явищ, що існують незалежно від нас, а в почуттях людина проживає своє відношення до них або стан, який дані люди/речі/явища в неї викликають.²⁰ Якщо почуття радості залежить від довготривалості існування в часі і просторі об'єкта/явища-подразника (разом з його якостями і

¹⁶ Пор. *Конт-Спонвиль А.*, *Философский словарь* / Пер. з фр. Головина Е.В. Москва 2012, с. 473.

¹⁷ Словник психологічних термінів // <https://nuph.edu.ua/slovník-psiĥologichnih-terminiv/> (02. 07. 2020)

¹⁸ *Онацький С.*, *Українська мала енциклопедія* [PDF]. Буенос-Айрес 1963., 1552

¹⁹ *Теплов Б.М.*, *Психология* //

https://royallib.com/read/bm_teplov/psihologiya_uchebnik_dlya_sredney_shkoli.html#532480 (02. 07. 2020)

²⁰ Там же

властивостями), який викликає в людині дане почуття, то можливим є поділити радість на радість-емоцію – недовготривале піднесення, і радість-почуття – онтологічно підставовий досвід людини позитивного пережиття. Схожого розрізнення притримується і литовський вчений-психолог радянського періоду, Вітіс Вілюнас: емоцією є короточасні пережиття, які є ситуативними – виражають ставлення людини до конкретної події/дії, а почуття – це те, що досвідчує лише людина, та характеризуються переживанням особою ставлення до себе, подій, осіб на глибокому рівні.²¹»

На думку Б. М. Теплова, оскільки людина є суспільною істотою, то і її почуття мають суспільний характер²². Швейцарський лікар-психіатр Верен Каст підтверджує це, кажучи, що радість не терпить ізоляції, вона хоче бути розділеною з людьми, які її оточують. Охоплені радістю, ми даруємо подарунки, робимо із життя свято²³. К. Ізард, доктор філософії Сіракузького Університету в Нью Йорку, професор психології Делаверського Університету теж підсилює дану думку: «Радість змушує людину з особливою гостротою відчутти свою єдність зі світом. Радість – це не просто позитивне ставлення до світу і до себе, це своєрідний зв'язок між людиною і світом, це загострене почуття співпричетності власної належності до світу»²⁴. Будучи фундаментальною позитивною емоцією, радість виконує важливу роль у міжособистісному просторі людей, оптимізує процес комунікації²⁵.

Розглядають радість і як стан психологічного благополуччя, тобто позитивної реакції і повного прийняття людиною того, що відбувається у її житті. Такі переживання неодмінно є пов'язаними із життєвою діяльністю

---

²¹ *Соболь А.*, Богопосвячені особи як свідки радості відкуплення у вченні папи Франциска. Магістерська робота. Український католицький університет 2018, 11

²² *Теплов Б.М.*, Психология //

https://royallib.com/read/bm_teplov/psihologiya_uchebnik_dlya_sredney_shkoli.html#532480 (02. 07. 2020)

²³ Пор. *Kast V.*, Joy, Inspiration and Hope [PDF], Texas: A&M University Press 1991, 44

²⁴ *Изард К.*, Психология эмоций // [http://www.many-](http://www.many-books.org/auth/3949/book/11496/izard_kerrol_e/psihologiya.../read/15)

[books.org/auth/3949/book/11496/izard_kerrol_e/psihologiya.../read/15](http://www.many-books.org/auth/3949/book/11496/izard_kerrol_e/psihologiya.../read/15) (02. 07. 2020)

²⁵ Пор. *Шамаева Ю.*, Когнітивна структура концепту «радість» (на матеріалі англійської мови) [PDF], (автореферат), Харків [б. в.]: 2004, 10.

людини²⁶, адже саме самореалізація дарує нам відчуття задоволеності собою і розширює кругозір можливих подальших життєвих доріг. К. Ізард зазначає: «Радість переживається як приємне, бажане, корисне, неодмінно позитивне почуття, яке в найзагальніших словах можна назвати почуттям психологічного комфорту і благополуччя. Під час радісного переживання душа і тіло перебувають у стані релаксації або гри²⁷. Важливою характеристикою радості у її психологічному розумінні, на думку К. Ізарда, є можливість достатньо повно задовольнити актуальну потребу, імовірність задоволення якої до цього моменту була невеликою або невизначеною²⁸.

Задоволення бажань і втілення мрій дарують людям відчуття радості, а разом з тим і щастя. Коли людина має бажання, вона прикладає зусиль для їх втілення, а тому часто їй доводиться виходити із зони комфорту. Проте, терплячи всілякі незручності, ми в результаті отримуємо задоволення власним життям і досвідчуємо щастя.²⁹ Долаючи перешкоди на шляху до втілення мрій, як нагороду отримуємо щастя.³⁰

Розуміння радості як отримання фізичного, сенсорного задоволення, яке можемо окреслити поняттям *насолода*, зазвичай зводить людину на манівці, адже якщо «людина підсвідомо прагне задоволення»³¹, то вона буде воліти переживати цей досвід з якомога довшою тривалістю в часі. У такий спосіб, людина виховує у собі залежність від дочасних речей. За своєю суттю задоволення зовсім не є тотожним біблійній радості, а лише її вторинним продуктом, що логічно впливає з неї. Критерій задоволення є підступним, оскільки сконцентровує увагу людини на її тілесному, а не більш глибокому

---

²⁶ *Волинець Н.*, Психологічний аналіз переживання психологічного благополуччя особистістю. [PDF], Психологічні перспективи, № 31, 2018, 22–44. 25

²⁷ *Ізард К.*, Психология эмоций // http://www.many-books.org/auth/3949/book/11496/izard_kerrol_e/psihologiya.../read/15 (02. 07. 2020)

²⁸ Там же

²⁹ *Долгова О.*, Радість у нинішньому житті – що це: емоція, стан чи настрій? Звідки вона береться і як бути радісним та щасливим // <https://bogushtime.com/blog/radist-u-ninishnomu-zhitti-shcho-ce-emociya-stan-chi-nastriy-zvidki-vona-beretsya-i-yak-butii> (02.07. 2020)

³⁰ Там же

³¹ Про. *Жадан В.*, Гедонізм та аскетизм у динаміці культури [PDF], (автореферат), Харків: [б. в.] 2006, 9.

душевному і духовному вимірах. Правдивим є відчуття радості не як задоволення, а радості самої в собі. Радість-задоволення чи насолода, якщо говоримо про фізичний вимір, є «найбільш штучною формою задоволення від життя. Її найлегше здобути – і найлегше втратити³²». Люди, які витрачають свою енергію на штучні насолоди, з часом легше піддаються депресії, та частіше проживають стани тривоги, емоційної нестабільності³³.

М. Менсон, автор книги «Витончене мистецтво забивати на все. Нестандартний підхід до проблем» розкриває реальність радості у двох наступних перспективах: «В одних випадках радість і добрий настрій можуть свідчити про внутрішнє відчуття щастя, в інших – смуток, туга, та навіть страждання не означають, що людина не відчувається щасливою»³⁴. Особливо цікавою є друга половина висловленої М. Менсоном думки, яка влучно поєднує психологію з релігійним виміром радості.

В контексті богослов'я можемо говорити про радість мучеників, які знають зміст свого страждання. Вони страждають в ім'я свого Бога – Ісуса Христа, який теж своїм прикладом життя і хресної смерті показав приклад мученицької смерті заради радості вічного життя у Бозі. Про таких людей папа Франциск каже:

«Радість є посвідченням особи християнина, радість Євангелія, радість з приводу того, що вони обрані та відроджені Ісусом, радість, яка впливає з надії на те, що Ісус нас очікує. Радість, яка також є в хрестах, серед страждань цього життя, вона виражається по-іншому, як внутрішній мир упевненості в тому, що Ісус нас супроводжує, що Він є з нами»³⁵.

Релігійний вимір радості, на відміну від психологічного, переносить увагу людини з самої себе, власних досвідів і переживань на Христа, який є чи має бути

---

³² Менсон М., Витончене мистецтво забивати на все. Нестандартний підхід до проблем / перекл. А. Яшук, Київ 2018, 29.

³³ Там же.

³⁴ Менсон М., Витончене мистецтво забивати на все. Нестандартний підхід до проблем», 29

³⁵ Радіо Ватикан., Папа: Справжню радість дає Ісус, а не багатства // <http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2016/05/23/> (24. 11. 2020)

остаточною ціллю в житті кожної людини, «Особливим дороговказом до шукання щастя є Євангельське благовістя Ісуса Христа³⁶». В такий спосіб Христос стає самістю християн, осердям їхнього «Я». В даному випадку прагнення приналежності Йому не є стоїчним стражданням заради улюбленого релігійного лідера, але містичне єднання з Ним (про що апостол Павло каже: «Живу вже не я, а живе Христос у мені» (Гал. 2, 20)) і прагнення прислужитися Йому. У цьому сенсі радість спасіння є своєрідною умоглядною анестезією. А розуміння змісту страждань є необхідною умовою, щоб ці страждання не були даремними. Свідомість того, що відбувається, дозволяє легше переживати страждання. Це явище описує у книзі «Людина у пошуках справжнього сенсу» австрійський психіатр, психотерапевт, в'язень концентраційних таборів Віктор Франкл. Змістовність усвідомлення людиною сенсу власного страждання детальніше розглянемо у контексті Люїсового болю через втрату коханої дружини.

Згоду у думках щодо психологічного і релігійного вимірів радості знаходимо також у переконанні, що радість має безпосереднє відношення до «життя тут і зараз», свідомого і повного проживання актуального моменту. Мартін Селігман – американський психолог, один із засновників позитивної психології, у книзі «У пошуках щастя: як отримувати задоволення від життя щодня», пише, що почуття радості особливо пов'язане із теперішнім часом³⁷. Спокій, мир душевний, довіра свого життя Богу, який є його джерелом і Єдиним Володарем, є плодами радості. Святе Письмо говорить до нас словами євангелиста Матея «Не журіться, отже, завтрашнім днем; завтрашній день турбуватиметься сам про себе. Доволі днів його лиха» (Мт. 6, 34) А у «Молитві маленьких кроків» Антуана-де-Сент Екзюпері знаходимо слова «Допоможи мені зрозуміти, що мрії не можуть бути допомогою. Ні мрії про минуле, ні мрії про майбутнє. Допоможи мені *бути тут і зараз* і сприймати цю хвилину як

---

³⁶ Я. Гвоздецький, «Тлумачення проблеми щастя в історичному та філософсько-релігійному контексті» [PDF] // Проблеми філософії релігії №1, 11.

³⁷ Пор. Селігман М., В поисках счастья: Как получать удовольствие от жизни каждый день / пер. с англ., Манн, Иванов и Фербер. Москва: 2010, 81

найважливішу». Люди, які живуть в істинній радості, мають її за основне джерело свого існування. Про таких людей сміло можна сказати, що вони «захоплено проживають “тут і тепер”, носячи в серці насінини вічності³⁸». Релігійний словник не дарма подає визначення: «радість – духовне почуття повноти буття»³⁹.

Церква має у своїй традиції два підставові для християнства свята – це Різдво Христове і Воскресіння Христове, змісти яких є неодмінними джерелами радості. Найперше Бог являє нам радість на землі через вочлнення Свого єдинородного Сина, який стає одним з нас.

«Ми завжди думаємо про вочлнення Христа як про радість. Родилась дитина у Пречистої Богородиці, але родилась вона для того, щоб спасти нас від гріха, і це вартувало Йому життя. Ми маємо це пам'ятати. Тому, святкуючи Різдво Христове будемо радіти, що Бог став одним із нас, і що ми стали його братами і сестрами за людськістю і благодаттю, тому що Він дав нам Духа Свого Святого, через якого ми стаємо рідними Христу.»⁴⁰

Колядуючи на прославу Різдва Христового, ми співаємо: «Нова радість стала...».

У події Воскресіння Ісус являє нам радість через хресну смерть і востання із мертвих, які стали свідченням його безмежної любові до людства. «Саме усвідомлення людиною власної обраності Богом, який любить і страждає, бо бажає для неї найбільшого блага – вічного життя у Царстві Небесному разом з Ним, сидячим праворуч від Отця, довіра до Бога і надія на Його всемогутність дарують християнину радість.»⁴¹ Певність у тому, що Господь завжди з нами, дає сили до наступного кроку вперед «Я можу все в тому, хто укріплює мене.» (Фил. 4,13).

---

³⁸ Шулак Т., «Христос – наш правдивий “гормон щастя”!» // Кана №7(липень-серпень 2018), 6

³⁹ Василенко Л., Краткий религиозно-философский словарь, Москва: Истина и Жизнь 1998, 173.

⁴⁰ Митроп. Антоний Сурожский, «Проповедь на Рождество Христово» // <https://www.youtube.com/watch?v=BNkPW5jsg> (08. 07. 2020)

⁴¹ Поп. Митроп. Антоний Сурожский, «О радости Христовой» // <https://omiliya.org/article/o-radosti-khristovoi-mitropolit-surozhskii-antonii.html> (08.07.2020)

Людина легко втрачає радість через побоювання втрати матеріальних благ, хвилювання за майбутнє і нездійсненності задуманого. Так, коментуючи притчу про багатого юнака, Папа Франциск каже, що радість «не є чимось, що можна купити на ринку», натомість «Радість є диханням, способом вираження християнина... Вона є плодом Святого Духа. Тим, хто творить радість у серці, є Святий Дух»⁴². Радість, що має свій початок у Святому Дусі, на думку отця Сергія Булгакова «є, можливо, єдиним документом релігійної достовірності»⁴³.

Священик Харалампос Пападопулос пише:

«Радість – мета суспільства, але й мета життя християнина, тобто людини, яка живе духовним життям у Церкві. Тому що радість, згідно з апостолом Павлом, – плід Святого Духа. Справжня радість – не просто емоція, не просто успіх або душевне піднесення, а плід Святого Духа. У Церкві ж радість – це присутність Самого Бога у нашому житті... Саме буття з Богом визначало перших богопосвячених осіб, пустельників, аскетів. Щоб жити у радості, людина повинна свідомо обрати шлях радості і довіри до Бога, проте не так легко нам цей вибір зробити»⁴⁴.

Нелегкість вибору характеризується 1) страхом перед надуманими обмеженнями; 2) бентеженням через відсутність недавньої вседозволеності у майбутньому; 3) острахом отримати в заміні світ без попередніх «барв». Дехто непокоїться через аскетичний спосіб життя, до якого нібито зобов'язуються всі, хто обрав дорогу життя з Богом. Натомість «послух Божій волі не є штучним, зовнішнім, стискаючим репресивним, не є гамівною сорочкою, якою він здається для тих, які його не мають; він є стежиною радості»⁴⁵.

Так, вибір істинної радості є певною мірою аскетичним, оскільки він передбачає відречення від мирських задовольень і прийняття правдивої радості Христової, яка присутня і в болі, і в терпінні, і в стражданні. Христова радість присутня у станах відчаю, болю і відновлює нас любов'ю до Бога, довірою і

---

⁴² *Castelli B.* о. Коцур Т. Т., Папа; суть християнської радості не в «солодкому житті», а в мирі // <https://www.vaticannews.va/uk/pope-francis/mass-casa-santa-marta/2018-05/homilia-santa-marta-28-05-2018.html> (08.07.2020)

⁴³ *Василенко Л.*, Краткий религиозно-философский словарь. Москва 1998, 173.

⁴⁴ Пор. Там же.

⁴⁵ *Крифт П.*, Усе, що б ви хотіли знати про небо, 191

силою благодаті, яка приходить до нас через молитву⁴⁶. Християнська радість – це мир, мир у серці, той мир, який може дати лише Бог. І не є легко зберігати цю радість.

Якщо від’ємні досвіди в сфері психології мають негативне забарвлення, то в царині християнства, такі ж пережиття мають зовсім інше трактування. Наприклад, заповіді блаженства (Мт. 5, 1-12) репрезентують винагороджуючий характер терпінь, плодом яких є втіха від Господа, що завжди пам’ятає про свій народ. На перший погляд здається, людина, яка дотримується таких постанов мала б виглядати нещасливою, знедоленою, незадоволеною життям. Натомість,

«вбогі духом – це ті, котрі не шукають джерела свого щастя в собі чи інших людях, а реалістично оцінюють своє обмежене земне життя та здатності... Вбогі духом – це щасливі відкривачі Божих таємниць у собі та в світі... Блаженні в Бозі знають, що біль та страждання їх не знищать, а зміцнять і відкриють їм ще одне обличчя того ж щастя.⁴⁷»

Довіра і певність у Бозі дарують християнину свободу жити у радості, щодня відкривати для себе маленькі життєві втіхи, даровані Богом, і впевнено крокувати стежиною до Царства і єдності з Христом.

Одним із проявів християнської радості є подив, який, маючи своє джерело в Божій силі, здатен всемогутністю Всевишнього, звільнити нас «від прив’язаності до багатьох речей, що віддаляють нас від Бога», каже Папа Франциск⁴⁸. Подив як спосіб прийняття події будь-якого характеру і відкритості на дію Бога у нашому житті уможливило довіру та відмову від страху, бо «Богові ж усе можливе» (Мт. 19, 26). Священнослужитель Константинопольської православної церкви, схиархимандрит, учень Силуана Афонського - Софроній Сахаров щодо подивування незбагненності волі Бога, і її прийняття, з вірою і надією на Його провидіння, висловлюється так: «В благоговійному страсі і в

---

⁴⁶ Паусий Святоторець Старець, О радості // https://happy-school.ru/publ/starec_paisij_svjatogorec_o_radosty/64-1-0-457 (08.07.2020)

⁴⁷ Шулак Т., «Христос – наш правдивий “гормон щастя”!» // Кана №7(липень-серпень 2018), 6

⁴⁸ Радіо Ватикан. Папа: Справжню радість дає Ісус, а не багатства // archivioradiovaticana.va/storico/2016/05/23/папа_справжню_радість_дає_ісус,_а_не_багатства/uk-1231834 (08.07.2020)

світлі міцніючої надії знаходить смирення душа, і глибшою стає радість серця, бо ще більше відкривається пізнання шляхів Бога, Спасителя нашого.»⁴⁹

1.3. Анофатика радості

З-поміж усіх світоглядних, філософських течій про відсутність радості і її пошук найбільш вдало говорити у межах філософії екзистенціалізму, яка стала секуляризованою версією релігійності, пошуку Бога. Екзистенціалізм на перше місце висуває абсолютну унікальність людського буття, пов'язану з внутрішнім життям людини, її найінтимнішими переживаннями. В основі філософії екзистенціалізму лежить прийняття людиною вирішального вибору, через який вона приходиться до «самої себе», і це «Я» людини і є її свободою. «Вибір – це і вияв свободи, і шлях до неї»⁵⁰. Шлях до себе, за філософською думкою К'єркегора, проходить три етапи (*естетичний, етичний, релігійний*), і лише діставшись третього етапу, людина нарешті зустрічається зі самою собою, через відмову від попереднього стилю життя і вибір шляху розп'ятого Христа, а принципом існування людини стають страждання⁵¹.

Філософія екзистенціалізму як світовідчуття обертається довкола понять долі, покликання, якому людина безмовно підкоряється. “Бути самим собою, бути вірним собі, вибрати себе” – основна ідея екзистенціалізму А. Камю і Ж. П. Сартра.⁵² Відповідальність, яка накладається на людину при прийнятті рішення, дуже часто несе за собою неспокій, тугу, тривогу щодо прийнятого рішення. Відтак, екзистенціалізм сповідує суцільне опертя на себе без погляду в бік Божої всемогутності, а це приносить страх перед долею, приреченістю, невідворотністю певних подій. На думку М. О. Бердяєва, проте, «християнство

⁴⁹ Сахаров Софроний Архим., Видеть Бога как Он есть. Изд. 3-е, исправленное. – Свято-Іоанно-Предтеченский монастирь, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2006. – 400с. Тут 35.

⁵⁰ Сахаров Софроний Архим., Видеть Бога как Он есть, 289

⁵¹ Там же, 289

⁵² Бєслєбняк О.О., Гуманістично-методологічні параметри екзистенційної філософії, 4

визнає, що долю можна перебороти, але її можна буде перебороти тільки через Христа».

Клайв Стейплз Люїс у своєму трактаті «Проблема страждання» роздумує над поняттям Пекла, і говорить про те, що «пекло - це жорстоке ув'язнення в самому собі, реальність, що є лише зворотною стороною самозречення⁵³». Людина, яка не обирає шлях самозречення, спосіб життя заради іншого, життя, в центрі якого є Божий закон, зрештою, стає на шлях егоцентризму. Таким людям важко зробити крок у сторону самозречення, завдяки якому можна досягти найбільше благо. Парадоксально, «вони вічно тішитимуться своєю страшною свободою, якої вимагали, і цим ув'язнюватимуть самі себе⁵⁴».

Пекельні стани душі, страх, тривога, відчай, журба, печаль виникають через свідому відмову людини від Бога, після прийняття неусвідомленого рішення наслідувати диявола, а не Христа. Свобідним вибором людина відмовляється від Джерела Любові, яка все підтримує у бутті і гармонії. Для того, щоб знову здобути житейську радість і Світло в душі, людині достатньо відновити зв'язок з Богом. У автобіографії К. С. Люїс пише: «з'єднання з Його природою – блаженство, відлучення від неї жах і морок. Так неминуче виникає уявлення про рай і пекло»⁵⁵. Аби здобути рай, варто лише зробити життя христоцентричним, а не егоцентричним, прагнути слави Господу, а не собі, наслідувати у прикладі смирення Діву Марію, яка сказала «Ось, я раба Господня, нехай буде мені за словом твоїм!» (Лк 1, 26-38).⁵⁶

Боротьба людини із самою собою, із вибором на користь світла чи темряви, Неба чи Пекла, триває все життя, щодня і щохвилини. «Але хто бореться і перемагає, у того настає стан спокою і душа сповнюється невимовною радістю⁵⁷», - каже Євагрій Понтійський, грецький християнський богослов,

---

⁵³ Люїс К. С., Проблема страждання, 134

⁵⁴ Люїс К. С., Проблема страждання, 113

⁵⁵ Там же, 431

⁵⁶ Пор. Рибарук І. *святи.*, Як позбутися душевного пекла // <https://www.youtube.com/watch?v=98pt0P7SF4o&t=311s> (21.08.2020)

⁵⁷ Євагрій Понтійський *Св.*, Про вісім помислів до Анатолія // https://kyrios.org.ua/literature/books/231-evagrii-pontiiskij.html#_msocom_1 (17.08.2020)

містик, чернець, церковний діяч часів Римської імперії («Про вісім помислів до Анатолія»). Пристрасті чи помисли⁵⁸, тобто біси *суму, нудьги, зневіри*, які оволодівають людиною і позбавляють її життя в мирі з Господом, Євагрій ще називає *бісом полуденним* (Пс. 91,6). Нудьгуючи, людина не відчуває радості від кожної прожитої миті як дарунку Божого, і, зрештою, ще однієї можливості прославити Його, і все приглядається до розташування сонця на небі.

Лише власною волею може людина вирішити, піддаватись владі помислів чи ні, і тільки тоді, коли вона зробить вибір на користь Неба, вона стане вповні людиною. Так, роздумуючи над темою самозречення, у Євангелії читаємо «Бо хто хоче спасти свою душу, той її погубить; а хто погубить свою душу мене ради та Євангелії, той її спасе» (Мр. 8, 35). «Якщо щастя сотворіння полягає у самозреченні, ніхто не може здійснити цього самозречення, тільки само сотворіння (хоч багато хто може допомогти йому це зробити), воно ж може і відмовитися від нього.⁵⁹» Бо немає більшої радості, ніж коли те, чого хоче для тебе Бог, стає також тим, чого хочеш для себе ти сам, тобто цілковита добровільна узгодженість з Господньою волею, в такому світлі «смерть власної волі і є радістю⁶⁰».

«Християнське відречення не означає стоїчної «апатії», а готовність надати перевагу Богові перед нижчими цілями, які самі по собі цілком законні. Таким чином, Досконала Людина прийшла в Гетсиманський сад з волею – і волею сильною – уникнути страждання та смерті, якщо б це було сумісне з волею Отця, разом з досконалою готовністю підкоритися, якщо б це було з нею не сумісне⁶¹». Радість приходить в наше життя тоді, коли ми приймаємо волю Бога, іноді це відбувається через болючий досвід цілковитого самозречення. Що більше людина зробить поступ у самозреченні, то більше дозволить наповнити своє нутро Христом, Який як лакмусовий папірець покаже людині, якою вона є

---

⁵⁸ Всього є вісім головних небезпечних помислів: черевоугодництво, розпуста, грошолобство, журба (печаль), гнів, млявість (нудьга, зневіра), марнославство, гордість, а вже від них походять всі інші .

⁵⁹ *Люїс К.С.*, Проблема страждання, 104

⁶⁰ *Кріфт П.*, Усе, що б ви хотіли знати про Небо. 195

⁶¹ *Люїс К.С.*, Проблема страждання, 99-100

насправді, і як Добрий Пастир, що супроводжує своє чадо в кожному кроці, допоможе людині вповні знайти і виявити себе, своє покликання⁶².

Розглядаючи стани душі, які є кардинально протилежними до радості, визначаючи їх як свідому відмову людини від Бога, вияв погорди Всевишнім, тобто свідоме, добровільне сходження до Пекла, Пітер Кріфт говорить про Пекло як стан розуму⁶³: «це Небо, яке відкинули»⁶⁴.

Аргументуючи неунікненність страждання у світі розумних істот з вільною волею, Люїс зазначає, що «наш Отець дає нам можливість відпочити на нашому шляху у привітних заїжджих дворах, але ніколи не заохочуватиме нас помилково прийняти їх за нашу домівку⁶⁵». Господь завжди кличе нас і чекає одночасно, бо наше істинне пристановище - у вічній радості разом з Ним. Дорога людини до Бога не є легкою, часом вона встелена терном проте, як підсумок, матиме для нас дію про яку Люїс каже так: «Страждання піднімає знамено істини у збунтованій фортеці. ...біль може привести до каяття.⁶⁶». Покаявшись, ми обираємо Бога – нашу Надію, наше Світло, Дорогу, Життя. Адже

«Покаяння є безцінним даром людству. Покаяння є чудом Божим, що відновлює нас після падіння. Покаяння є виливом божественного натхнення на нас, силою якого ми підносимся до Бога, Отця нашого, для вічного життя у світлі Його любові. Через покаяння звершується наше обоження⁶⁷».

У такий спосіб ми знову стаємо дітьми Божими, приймаємо Його любов, яка для нас вже не є вогнем, який палить, але вогнем, у якому ми згораємо задля того, щоб воскреснути для життя вічного⁶⁸.

Частим станом для паломників на шляху до Бога, борців зі спокусами і духами темряви, є стан богопокинутості. На думку митрополита Антонія

---

⁶² Пор. Люїс К. С., Просто християнство, 219.

⁶³ Пор. Кріфт П., Усе, що б ви хотіли знати про Небо, 222

⁶⁴ Там же, 227

⁶⁵ Люїс К. С., Проблема страждання, 101-102

⁶⁶ Там же, 106

⁶⁷ Сахаров Софроний Архим., Видеть Бога как Он есть, 33

⁶⁸ Пор. Кріфт П., Усе, що б ви хотіли знати про Небо, 226-227

Сурозького, богопокинутість доцільно розглядати із перспективи страсних подій в житті Ісуса Христа, про які розповідає нам євангелист Матей у 27 главі Євангелія⁶⁹. "А близько дев'ятої години Ісус скрикнув міцним голосом, вимовляючи: "Елі, Елі, лема савахтані, – тобто: "Боже мій, Боже мій, чому ти мене покинув?" (Мт 27, 46). Тож бачимо, що Христос, ставши вповні людиною, залишаючись при тім вповні Богом, взявши на себе людську плоть, освятив і відкупив кожен досвід, який проживає людина, у тому числі і досвід стану богопокинутості. «Богопокинутість Христа – це трансцендентно-іманентний досвід, бо в ньому поєдналося божественне і людське, не протиставляючись та не витісняючи одне одного.⁷⁰»

Максим Ісповідник, представник святоотцівської традиції, є одним із дослідників питання богопокинутості. Так, він виділяє у ньому чотири рівні: ікономічний, випробування заради спасіння, очищення заради спасіння, напоумлення⁷¹. Власне, останні три цікавитимуть нас щодо місця радості у стані богопокинутості. «Досвід богопокинутості стає місцем бою за людську душу. Завдяки розумінню богопокинутості жертва Відкуплення стає не просто формулою, а справді простягнутою рукою в Ад.»⁷² Тут завданням людини є побачити Правицю Господню, вхопитись за неї і щосили пнутися до верху, щоб вирватися з пащі гріха, душевної смерті і темряви та спастися. Бо як темрява – це відсутність світла, так зло – це відсутність любові⁷³. Прогресуючи у дотримуванні Божих заповідей любові, можна відновити зв'язок з Господом, який Сам є Любов'ю. В такий спосіб перед людиною відчиняться двері райського стану душі, в якій оселяється Радість.

Найбільш характерним станом богопокинутості є для великих молільників, аскетів, для всякого практикуючого християнина. Архимандрит Софроній

---

⁶⁹ Сурожский А., Диалог об атеизме и о последнем суде / А. Сурожский // Человек перед Богом. – Москва 2010. 56-57

⁷⁰ Вінтонів Ю. І., Богопокинутість: феномен, досвід, інтерпретації у персоналіях А. Камю та К. С. Люїса, 59

⁷¹ Добротолубіє : в 5 т. – Т. 3. Москва : Свято-Троїцька Сергієва Лавра, 1992. 227

⁷² Вінтонів Ю. І., Богопокинутість: феномен, досвід, інтерпретації у персоналіях А. Камю та К. С. Люїса, 59

⁷³ Пор. Рибарук І. *свщ.*, Як позбутися душевного пекла //

<https://www.youtube.com/watch?v=98pt0P7SF4o&t=311s> (21.08.2020)

Сахаров вбачає у стані богопокинутості більш позитивну сторону і нагоду до глибшого пізнання Бога, життя з Ним, проте цей стан є шляхом більших терпінь задля пізнання самих себе і свого правдивого покликання як дітей Божих. «Зміст богопокинутості – показати нам, що ми ще не готові; що дорога ще не пройдена до кінця; що нам належить пройти через подвиг повнішого терпіння; випити чашу, яку Він випив (Мт. 20, 22).»⁷⁴ К'єркегор у «Євангелії страждань», роздумуючи над темою наслідування, пише: «наслідувати Христа, означає взяти свій хрест, чи... нести свій хрест. Нести свій хрест означає стати на дорогу самозречення; Христос пояснює це словами «Коли хтось хоче іти за мною, нехай зречеться себе самого, візьме хрест свій і йде за мною» (Мт. 16, 24)».⁷⁵ Немає у християнському світі іншого способу бути співпрацівником виноградника Божого, ніж віддано і терпеливо нести хреста, як це своїм прикладом показав нам Ісус.

Клайв Стейплз досвідчив випробування несенням власного хреста опісля смерті коханої дружини Джой. Вплив страждань на його віру в Бога ми розглянемо у третьому розділі в контексті його опублікованих щоденників «Спостереження над горем» (A Grief Observed).

Досвід богопокинутості діє за принципом "бритви Оккама". З одного боку, це відмирання старого образу Бога, що є значною мірою людським конструктом уявлень на Бога, а з іншого боку, це досвід духовної пустелі, який людина може досвідчити для того, щоб віднайти справжнє джерело Життя, Живого Бога⁷⁶». Таку пустелю описує у автобіографії і Клайв Стейплз Люїс.

« Пустеля, суцільно заметена піском пустеля. Правдива Радість, про яку я говорив на початку книги, пішла із мого життя, пішла зовсім, не залишивши ані пам'яті про себе, ні смутку... Радість відрізняється від всіх задовольень, в тому числі і від

---

⁷⁴ Сахаров Софроний Архим., Видеть Бога как Он есть, 35

⁷⁵ К'єркегор С., Евангелие страданий // <https://www.pravmir.ru/evangelie-stradaniy/> (21.08. 2020)

⁷⁶ Вінтонів Ю. І., Богопокинутість: феномен, досвід, інтерпретації у персоналіях А. Камю та К. С. Люїса, 59

естетичного. Радість проймає. Радість приносить біль, Радість дарує смуток, що неможливо сцілити⁷⁷».

Ось так діє Господь, зачіпаючи глибоко суть нашої душі, нашої природи, яка покликана бути співзвучною з Ним. « І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її...» (Бут. 1, 27), щоб відновити цю вихідну точку нашої природи, нам належить пройти шлях, який перемінить нас і дозволить стати дітьми Божими. Адже вперше людина досвідчила богопокинутість після того, як підпала під спокусу Диявола і була вигнана з раю, і досвідчує її досі.

1.4. Легалістичне vs радісне християнство

Сутність християнства, як відомо, зводиться до активної дії Святого Духа у віруючій людині, через Христа. Жодним чином, на відміну від інших «природних» видів релігійності, християнство не можна звести до кодексу законів і приписів. У реальності, проте, навіть увірувавши, людина схильна повертатися назад до «життя у плоті» (Св. апостол Павло), покладаючись на власні сили і зовнішні правила.

Можемо спостерігати в храмі набундючених, обтяжених своєю праведністю людей, які знають правила належної поведінки, церковно-гардеробні приписи, знають, коли можна сидіти, а коли треба стояти, де і яку свічку ставити. Таке «бундючне християнство» (як один із хибних шляхів) згадує у своїй книзі «Листи крутень» (зокрема, у другому листі) К. С. Люїс⁷⁸. Маленькі діти, що невпинно бігають, скачуть, і радіють, в розумінні сумних християн, поводяться нечемно, і стають для них подразником. Водночас, Господь каже: «Пустіть дітей! Не бороніть їм приходити до Мене, бо таких Царство Небесне» (Мт. 19:14). Чому Христос ставить дітей у приклад? Бо вони вміють по-справжньому любити і не бояться, не зосереджуються надмірно над охороною кордонів власного «Я». Іншим подразником для зосереджених

---

⁷⁷ Люїс К. С., Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 320

⁷⁸ Люїс К. С., Листи крутень. Львів 1994. 8-10

молільників є не достатньо стримана поведінка біля/у святині. Хоча, варто лише згадати, як цар Давид танцював перед ковчегом Завіту (2Сам. 6, 1-19). Радість царя викликана тим, що Бог знову з своїм народом, вона підштовхнула його до цього дитячого вираження своїх почувань. Він не соромився, не зважав на думку сторонніх, але вповні виражав свій стан у стосунках з Богом – радість, яка змушує танцювати. Амбітне та показне вираження власної релігійності є цілковитою незгодою з волею Бога, який хоче бачити людину як свою дитину, яка довіряє і не боїться. За словами американського протестанського богослова Чарльза Райрі, виставляння напоказ своїх правил – легалізм, натомість послух і служіння Богові, навіть без розуміння встановлених правил, не є легалізмом⁷⁹.

Одним із питань сучасної Церкви є асоціація перебування в храмі з нудьгою. Таке сприйняття нав'язане безрадісними християнами: «Знайти радісного християнина так незвично, що коли такого знайдемо, то вартує видати антологію його творів під назвою «Радісний християнин», саме тому що він так відрізняється від інших»⁸⁰. Причиною цьому є відсутність правильного богопізнання. «Наші образи Бога і Неба є безрадісними»⁸¹, зазвичай все зводиться до гнітючого виконання надскладних церковних приписів чи цькування інших за неправильну. Правила уклали люди, щоб упорядкувати співжиття великої кількості людей в одному просторі, а Ісус Христос лише закликає до любові і прийняття іншого. Людське розуміння радості не збігається з Божим задумом радості для неї, а правдивою радістю є мати Бога, бути з Ним, бо «Бог не дає радість, Він є радістю»⁸²».

Господь, бажаючи бачити нас вільними від гріха, дав нам Свій Закон, виконуючи який ми станемо вільними, а не рабами гріха. За словами апостола Павла⁸³, нам відкривається винагорода, яка є реальною вже зараз, в хвилину

---

⁷⁹ Пор. Райрі Ч., Про закон і легалізм // <https://twothreedots.com/2017/10/26/ryrie-legalism/> (04.09.2020)

⁸⁰ Кріфт П., Усе, що б ви хотіли знати про Небо, 187

⁸¹ Там же

⁸² Кріфт П., Усе, що б ви хотіли знати про Небо, 187

⁸³ «Тепер же, звільнившись від гріха і ставши слугами Богові, маєте ваш плід освячення, а кінець – життя вічне» (Рим. 6, 22)

відмови від гріха, і тому уможлиблює передсмак життя вічного. Власне «сумне християнство» виникло від нерозуміння, що Закон Божий не обтяжує, але звільняє, і дарує життя вічне. Таке звільнення, однак, зовсім не означає, що життя християнина тотожне доброму фізичному чи психологічному самопочуттю і мирській радості. Радість, яку проголошує християнство, проростає і пускає своє коріння у болі, у приниженні, у стражданні, у всіх природних для людини станах у цьому світі, оскільки має надприродне походження.

Обираючи праведне життя, людина відмовляється від неправедного: так, живучи у чистоті і Світлі, особа дозволяє Святому Духові діяти всередині себе. Тоді з'являється довіра і зникає страх перед майбутнім. Останній є чи не найбільшою проблемою сьогодення. Спостерігаємо, як пандемія вірусу COVID-19, яка раптово спалахнула цьогоріч, схолихнула і спаралізувала цілу планету, поставила людей у становище невідання найближчого майбутнього. Звичним симптомом усвідомлення хиткої реальності є страх, який хоче бути втамованим. Тому нестабільність цього світу – у різних її проявах - веде людей до пошуку якоря стабільності і впевненості. З нашого дослідження все ясніше стає зрозуміло, що цей якорь має позаземне походження і дає стійку радість та впевненість.

Служіння є найпершим виявом наслідування Христа.

«Христос, маючи свободу, обмежену тільки природою самого Бога, добровільно прийняв на Себе обмеження у вигляді слуги, щоб мати можливість нам служити. Його воля була обмежена Його великою любов'ю до нас, а ми повинні наше вільне становище у Христі виявляти у житті служіння. Бо тоді тільки ми наслідуємо приклад нашого Господа».⁸⁴

Визволене життя є любов'ю обмежене життя, і в цьому правдива духовність⁸⁵. Християнство, базоване на радості і любові, звільняє від тягара

---

⁸⁴ Кріфт П., Усе, що б ви хотіли знати про Небо, 187

⁸⁵ Райрі Ч., Про закон і легалізм // <https://twothreedots.com/2017/10/26/ryrie-legalism/> (04.09.2020)

дотримання правил і приписів. Не звільняє так, що людина не дотримується їх, а звільняє так, що вони перестають бути тягарем.

Чарльз Райрі, аналізуючи зв'язок між законом і явищем легалізму, стверджує: «Легалізм не є ані установленням законів (якщо б так було, то тоді Бог підтримує легалізм, оскільки дав нам багато законів і приписів), ані нав'язуванням закону комусь іншому, а радше (лише) неправильним відношенням до кодексу законів, під якими людина живе⁸⁶». Найвдалішим прикладом в цьому будуть фарисеї, з якими Христос мав чимало сутичок і чиєму лицемірству євангеліст Матей присвятив цілу 23 главу свого Євангелія. Неправильне відношення до кодексу законів у легалістів виявляється як дотримання закону задля прослави самих себе⁸⁷. Євангеліст Лука подає нам притчу про митаря і фарисея (Лк. 18, 10-14), де спостерігаємо саме таку ситуацію. Проте слова Ісуса «кожен, хто підноситься, буде понижений, хто ж понижається, того буде піднесено» показують реальну ситуацію, хто прославиться правдиво, за правдою Христа.

Ситуація зі сліпородженим (Ів. 9, 1-38), у якій фарисеї засуджують Ісуса за зцілення в суботу, показує як законництво може проявитися негативно, та виявляє людську псевдорелігійність і нерозуміння глибини Закону. В даному контексті проблемою фарисеїв є ставлення суботи вище за людину, а таке розуміння іде в розріз зі словами Христа «Суботу установлено для людини, а не людину для суботи» (Мр. 2, 27). Це прямо свідчить про брак любові у законовчителів до братів і сестер, бо сліпе дотримання Закону без любові не має жодного сенсу.

Однією з провин фарисея, чи легаліста на загал, є присвоювання Божого собі. Так фарисей, як бачимо у притчі (Лк. 18, 9-14), судить митаря і чинить несправедно, бо суд належить лише Богу. В цьому бачимо брак смирення у фарисея. Натомість смирення митаря веде до Божого оправдання грішника..

---

⁸⁶ Там же

⁸⁷ Там же

«Смиренність – це єдиний стан, спроможний привернути увагу Всемогутнього: він робить з особи посудину, яка, будучи зречена власного “я”, може бути наповнена Богом»⁸⁸. І лише тоді, через самоумалення, здобувши смирення, можемо сказати словами апостола Павла «Вже не я живу, але живе Христос в мені» (пор. Гал. 2, 20). Добрим прикладом в цьому нам є Богородиця, яка смиренням не лише убереглася від гріха, але і дозволила Богові діяти всередині себе і цілковито керувати її життям.

Усвідомлення дії Божої робить людину вільною від бажання самовихваляння за свої чесноти. Від розуміння того, Хто є джерелом усіх дарів і талантів, в результаті можна лише вихвалити Його Божественний промисел і дякувати. Правдивий акт благодаріння і прослави відбувається лише у розвороті від себе, і ніколи у звороті до себе. З Божої точки зору, фарисей не є покірним дотримувачем Закону, бо він, ставши перед Богом, очікує винагороди за свої зусилля і позірну праведність, мало того, сприймає це як належне. Натомість митар, усвідомлюючи всю ницість свого становища, просить помилування. Ось де корінь живої віри - у смиренні, у плачі за гріхи і в надії на прощення, після якого прийде радість усвідомлення реальної дії і присутності Бога в житті.

1.5. Люїсова радість у суцвітті Біблійних текстів.

Пропонуємо поглянути на Радість у трактуванні Люїса у світлі біблійних текстів та християнських чеснот віри, надії і любові, з якими радість перебуває у тісному зв'язку. Яким чином через досвід цих чеснот можна одночасно досвідчити і переживання радості? Фрагменти з праць К. С. Люїса тут спробуємо зіставити із євангельськими уривками та окремими посланнями апостола Павла про віру, надію, любов.

---

⁸⁸ *Барцевський Т. свящ.*, Коментар Євангелія на неділю митаря і фарисея (Лк 18,10-14) // <http://catholicnews.org.ua/komentar-ievangelija-na-nedilyu-mitarya-i-fariseya-lk-1810-14> (07.09.2020)

«The Anchor Bible Dictionary» подає нам трактування радості у Старому і Новому Завітах. Так, радість виявляється не лише приватним внутрішнім пережиттям, але також може проявлятися у спільнотному вимірі – як радість зібрання вірних. У Старому Завіті це відбувалось через святкування свят (Пасха, Опрісноки, П'ятидесятниця, Свято Пуриму та ін.), що в книзі Чисел 10, 10 так і називається «дні радощів ваших». Особливим називають біблійні автори час, коли спільнота, збираючись разом, прославляла Господа і Його всемогутність, раділа визволенню з рабства єгипетського та Перського гніту⁸⁹. Особливо сповненим радості постає перед нами опис танців царя Давида перед Ковчегом Завіту (2Сам. 6,5). Описи всіх інших святкувань і закликів до них можемо знайти у книгах: 2Хр. 30, 21-27; Езр. 6, 22; Пс. 95 і 98; Девт. 16,11-15; Лев. 23,40; Ест. 8, 17

Окрім того, старозавітня радість проявляється у таких фрагментах Писання:

1. з'ява голуба миру з оливною галузкою (див. Бут. 8, 11) після потопу, що було сповіщенням про те, що води почали спадати і знаком примирення між Богом та людиною; обіцянка більше ніколи не посилати схожої глобальної катастрофи, символом чого стала веселка на небі, як нагадування про союз між Богом та людиною (див. Бут. 9, 12-15). Примирення та пам'ять про союз свідчать про спілкування між Богом та людиною, яке в результаті має привести до спасіння, вічної радості, що з приходом Бога у світ стане обіцянкою здобуття Царства Небесного;
2. радість приходить від Бога до Авраама через благословення його сином Ісааком (див. 21, 1-3), народження якого стало знаком вірності Бога своїй обітниці (див. 13, 14b-17 та 15, 4-6), так, дією Святого Духа обмеженість гріховної людської природи скасовується, і неплодні стають плідними;

---

⁸⁹ Clinton E. Arnold., Joy // I. Freedman, David Noel (ред.). The Anchor Bible dictionary: Volume 3. New York 1992. С. 1022-1023.

3. палаючий кущ, як втішаючий знак надійної присутності Бога з Мойсеєм, у дорученні визволити народ Ізраїля з під єгипетського рабства, та провести крізь пустелю до землі, «що тече молоком та медом» (див. Вих. 3, 1-12), що в процесі мандрів перетвориться на стовп світла вночі і стовп хмаровий вдень, та супроводжував людей до землі Обітованної, був присутністю Бога з народом своїм (див. Вих. 13, 21-22), що дарувало їм безпеку вночі, а вдень легку дорогу під палючим сонцем пустелі, а разом з тим і радість від знання, що Бог разом з ними;
4. радість турботи Бога про свій народ виявилась у манні небесній, якої ані не було забагато тому, хто назбирав до схочу, ані тому хто назбирав замало не бракувало її, кожному було за його потребою (див. 16, 9-21)

Так, бачимо, що радість вияву Божої всемогутності, можливість абсолютного покладення на Нього і довіра, залишали людей живими там, де, здавалось, шансів вижити немає, а там де чатувала земна неслава, здобувалась вічна прослава.

Наступною епохою, сповненою радості і спрямованою у майбутнє, був період пророків, в писаннях яких радість набуває есхатологічного виміру очікування повноти прийдешньої радості Воплочення і Воскресіння. Так, в книзі Девтероісаї, у 40-66-ій главах знаходимо тексти, які говорять не тільки про спасіння Ізраїлю⁹⁰, але й про есхатологічну радість⁹¹.

Новозавітня радість буває різноманітною: радість від навернення грішника, як вияв надії на спільність у житті вічному, радість служіння ближнім як вияв любові, радість у терпіннях – як вияв віри, що Господь про все дбає і все є з Його волі. Вдало радість ілюструють три притчі, що містяться у 15 главі євангелія від Луки: про знайдену вівцю, загублену драхму, блудного сина. Причиною піднесення людей на душі стало віднайдення «заблуканими» свого

---

⁹⁰ «Ликуйте небеса! Господь бо вчинив це. Скричіть радісно, земні глибини! Кликніть весело, ви, гори, і ти, боре, з усіма деревами! Бо викупив Господь Якова і явив свою славу в Ізраїлі» (Іс. 44, 23)

⁹¹ «І визволені Господом повернуться і прийдуть на Сіон з веселим кличем, і радість вічна буде в них над головами; веселощі й радощі їх спіткають, а смуток і зітхання зникнуть» (Іс. 51-11)

місця, призначення, покликання. В усіх трьох випадках заклик до радості стосується всієї спільноти, бо відбулось щось важливе. Ми (тобто зібрання вірних, Церква) знову стали цільними, один з нас «був мертвий, і ожив, пропав був, і знайшовся» (Лк. 15, 24). Через ці три сцени знову відслідковуємо, що справжня радість прагне бути розділеною, пастир і добра господиня закликають: «Радійте зо мною!» (Лк. 15, 6; 15, 9), а люблячий батько наказує зарізати годоване теля, їсти і веселитися, іншими словами робить вечірку, бо радість його життя знову поряд (див. Лк. 15, 23). Вище перелічені притчеві сюжети Євангелії репрезентують поведінку Ісуса Христа.

Іншим досвідом радості у Добрій Новині, до якої безпосередньо причетний Ісус Христос, є радість людей, які пережили на собі силу Його чудес. Радіє розслаблений, благословляючи Господа (див. Лк. 5, 25), радістю зцілення біля Витезди ділиться з юдеями паралітик (Ів. 5, 15), прославляють Христа люди, що стали свідками воскресіння юнака з Наїну (Лк. 7, 16), як бачимо, жодна зі згаданих осіб не переживає радість на одинці, в самотності. А ханаєнянка-мати втішається, що бачить свою дочку знову живою, і радість була дана їй через віру (Мт. 15, 28). Вони радіють, кожен у свій спосіб, бо Господь «виявив славу Свою» (Ів. 2, 11). Тому радість є одночасно і земною і Небесною, бо її трансцендентне Джерело знаходить своє відображення у земних проявах. З моменту відновлення єдності з Богом, колись загублена людина, може знову досвідчувати божественну радість, з якою з'єднується через Христа, який є Богом, а отже і радістю⁹².

Не потребує доказу те, що джерелом чудес Бога є безмежна любов до людей, яких Він створив на Свої образ і подобу. (див. Бут. 1, 26). Така подібність мала б удосконалювати людину у моральному розвитку і духовному зростанні. Стати подібними Богу можна через буття у любові, стан, який приходить через практикування чеснот, що, у свою чергу, викристалізують людську душу, наближають до Бога – Вічної Радості. Саме у контексті чеснот віри, надії і любові

---

⁹² Пор. *Кріфт П.*, Усе, що б ви хотіли знати про Небо, 190

зазвичай з'являється радість. У притчі про блудного сина присутня радість, бо батько любив, бо син надіявся без надії, бо врешті повірив у батькову любов. Закликають до радості і блаженні через різного роду терпіння, ущемлення та, маючи тверду надію в Бозі, вистояли (див. Мт. 5, 3-12).

У посланні апостола Павла (1Кор. 13, 13), читаємо: «Тепер же застаються: віра, надія, любов - цих трое; але найбільша з них - любов». Християнство збудоване на любові. Найбільшим виявом любові є хресна смерть Ісуса, яка являє собою найвищий приклад жертвовної любові. «Бог зробив нам нестерпний комплімент, люблячи нас у найглибшому, найтрагічнішому, найбільш невблаганному розумінні⁹³».

Зустріч з Абсолютом супроводжується відчуттям внутрішньої недостойності перед обличчям Божим, бажанням відмовитись від себе колишнього, і здобути себе нового, зодягненого у чисту одіж синівства Божого. Усвідомлення ж наближення до Бога і відмова від гонитви за принадами цього світу дарує ту радість, про яку К.С. Люїс пише: «в момент відмови від себе Радість пройняла мене⁹⁴». Егоцентризм, намагання видобути радість із особливого стану душі призводять до втрати радості, здобути її знову можливо лише за межами свого «Я»⁹⁵, що прямо суперечить психологічній радості, обмеженій кордонами егоїстичного «Я» особи. Радість – бажання чогось іншого поза межами себе, а зовсім не прагнення певного стану душі⁹⁶. Іншими словами це не замилювання внутрішніми ілюзіями і абстракціями, але відчуття Світла і Подиху життя всередині себе. Сила, що рухає тебе вперед: «Святий Дух не є, як може видаватись, чимось абстрактним; а найконкретнішою Особою, яка найближча до людини, яка перемінює наше життя⁹⁷».

---

⁹³ Люїс К. С., Проблема страждання, 37

⁹⁴ Люїс К. С., Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью, 387

⁹⁵ Пор. Там же, 422

⁹⁶ Там же, 423

⁹⁷ Грень Теодосій Р. о. д-р, ЧСВВ, Папа в неділю П'ятидесятниці: Святий Дух закріплює якір надії // <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2019-06/propovid-papy-u-pyatidesyatnycyu-2019.html> (25. 09. 2020)

Коли ми говоримо про зовнішню природу радості, то знаходимо у К. С. Люїса такі слова: «Радість може прийти, коли ти прагнеш не її самої, а чогось іншого, віддільного від тебе⁹⁸». Правдива радість ніколи не є самоціллю. З цього приводу папа Франциск наголошує, що життя сконцентрованої на власних інтересах людини не має простору для інших, а тому людина не може досвідчити «солодкої радості» любові, з цього приводу потрібно докладати зусиль задля подолання спокуси замикатися в собі, ізолюватися, вважаючи себе самодостатніми, бо ми всі потребуємо взаємної підтримки⁹⁹. Весь зміст радості - в бажанні добра об'єкту, що знаходиться за межами себе. Що є проявом любові.

Критерій же християнської любові – це «втілення Слова», а «єдиний спосіб» любити так, як любив Ісус, – «постійно виходити з власного егоїзму, виходити для служіння ближнім», - каже Папа Франциск¹⁰⁰. Любити – це приймати, і радіти перебуванню разом. Це зовсім випадково знайти добрих людей, і відкрити в них своїх однодумців і друзів.

Шлях виходу із себе назустріч іншому знаходимо у заповіді любові «Люби ближнього як самого себе». Любов до себе неможлива без любові до Бога, бо лише Він є найвищим взірцем досконалої любові. Однією зі складових любові є довіра, яка уможлиблює жити одним життям на двох, з одними і тими ж цінностями. Звідси, можемо сказати, що саме з любові до Бога людина живе Його заповідями. Навчений Божою любов'ю, любиш ближнього як себе і як образ Бога, що в ньому є. Назріває питання, чому людині так важко дається виконання заповіді любові до іншого, суть якої полягає в тому, щоб вийти за межі себе назустріч суб'єкту любові? Найперше варто сказати, що має місце боязнь людини перед реакцією іншого на її особу. Гріхопадіння спричинилося до розриву любовного зв'язку між Богом і людиною, яке попередньо базувалося на цілковитому взаємоприйнятті. Відпавши від Бога, людина забуває, як любити

---

⁹⁸ Люїс К. С., Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью, 386

⁹⁹ Centofanti S. Духович С., Щастя згідно з вченням Папи Франциска // <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2019-03/shastya-zgidno-z-vchennyam-papy-francyska.html> (21. 11. 2020)

¹⁰⁰ Католицький Медіа-Центр., Папа: Хто служить ближнім зазнає радості любові // <http://kmc.media/2018/08/11/papa-khto-sluzhyt-blyzhnim-zaznaye-radosti-lyubovi.html> (24.09.2020)

по-справжньому. Любити по-справжньому – це забути про власне «Его», і зростати у взаємній любові. Але коло, у будь якого випадку замикається, тому що важливо не переставати любити себе, не егоїстично, але як образ і подобу Бога. Лише тоді і Бог і ближній будуть по правді суб'єктами нашої любові.

Радість як мірило любові виявляється через готовність апостола Павла піти на смерть заради укріплення у вірі християнської спільноти філіп'ян: «навіть коли мушу пролити мою кров на жертву й офіру за вашу віру, я радуюсь і веселюся з усіма вами» (Фил. 2, 17). Здавалось би, абсурдна ситуація, людина добровільно й усвідомлено іде на смерть і радіє. Чому радіє? Бо «Христос проповідується, і я тому радий і буду радіти» (Фил. 1, 18b). Жертовна готовність апостола є ілюстрацією того, що 1) смерть – переможена; 2) страху смерті нема; 3) смерть у Христі – поріг для єднання з Богом назавжди. Підтвердженням цьому є слова: «Для мене бо життя – Христос, а смерть прибуток» (Фил. 1, 21).

Апостол Павло любить як Христа, так і Його містичне тіло Церкви, яка знайшовши Істину, через віру у його проповідь, здобуде шанс на життя вічне. Саме навернення і тривалість у вірі заснованих ним спільнот приносить йому радість любові. Апостол тішиться, що посіяне ним зерно дало плід: «я дивлюся з радістю на порядок у вас та на твердість вашої віри в Христа» (Кол. 2, 5). «Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх». (Ів.15,13), саме це і показав найперше Ісус своєю Хресною смертю, а потім і апостол Павло, який з любові наслідуючи свого Вчителя, віддався на смерть.

В чому секрет радісного християнства, не веселого, але радісного, не зважаючи на скрутні обставини життя? Весь зміст полягає у тому, що християни завжди мають надію і глибоку радість, яку дарує Воскреслий Христос¹⁰¹. Надія, в свою чергу, глибоко переплетена з вірою у «неодмінне існування Бога¹⁰²» і Його всемогутність¹⁰³, а головне у віру Його слів, бо «Бог правдомовний» (Рим.

---

¹⁰¹Пор. о. Гончаров С., Про радісне і сумне християнство // <https://credo.pro/2019/08/241383> (25.09.2020)

¹⁰² Люїс К. С., Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью, 411

¹⁰³ «Коли за нас Бог, то хто проти нас? Він власного Сина свого не пощадив, а видав його за всіх нас, - як же разом із ним не подарує нам усього?» (Рим. 8, 31-32)

3, 4). Свого слова Він обов'язково дотримується, ось чому християни мають підставу надіятись на Бога і вірити в Нього. «Ми існуємо дякуючи, так би мовити, закоріненості в Абсолюті, єдиній істинній реальності. Дякуючи цьому, ми і досвідчуємо Радість: ми сумуємо за тією єдністю, здобути яку ми можемо, лише коли перестанемо бути індивідуальним феноменом, перестанемо бути «собою»¹⁰⁴.

Відомими є слова св. Дона Боско: «сумний християнин – сумнівний християнин». Людина, яка сміло називає себе християнином, визнає власну приналежність Отцю Небесному, покликана власним життям свідчити віру і світло надії в час скрути. Віра в Бога і надія на Нього зрозумілішою стає у таких біблійних подіях: найперше це історія Авраама, який «проти надії надіявшись, повірив, що стане батьком багатьох народів» (Рим. 6, 18), став ним, бо повірив в те, що «недослідимі Його дороги» (Рим. 11,3) і «скріпився вірою і воздав хвалу Богові... пораховане йому це за оправдання» (Рим. 4, 20-22); подія Благовіщення, коли Марія, довідавшись від архангела Гавриїла про зачаття дитини, була переляканою, адже знала чим закінчується розпусне життя, якщо про нього довідуються юдеї, а зачате нею диття без чоловіка, в їхніх очах, було б блудом. Тому, архангел заспокоює словами: «Дух Святий зійде на тебе й сила Всевишнього тебе отінить» (Лк. 1, 35), і Вона виявляючи смирення, дозволяє Богу діяти. Вона довіряє. В житті К. С. Люїса теж був момент, коли єдиним променем світла було чудо Боже. Смертельна хвороба матері привела його до першого релігійного досвіду, він молився і був переконаний, що його молитви будуть почуті¹⁰⁵. В хиткому моменті можливої втрати матері, малий Клайв уповав на Бога у дитячій надії на чудо зцілення матері.

Щоб говорити про радість віри, треба між нею і її сестрою надією провести межу, адже вони тісно переплетені. Віра передбачає певність, певною мірою спокій, але коли і вона зникає, тоді наступає надія як єдине світло у темряві.

---

¹⁰⁴ Люїс К. С., Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью, 424

¹⁰⁵ Люїс К. С., Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью, 287

Недаремно кажуть: «Надія помирає останньою», нею людина живе, це остання ниточка, що тримає особу на плаву. Вона глибоко закорінена у прагненні здобути обіцяне Христом Царство Небесне, в якому чекає вічне блаженство. Досягти його можна лише любов'ю, тобто безгрішністю, а щоб до цього прийти, треба докласти зусиль до життя в Бозі, бо «Царство Небесне здобувається силою; і ті, що вживають силу, силоміць беруть його» (Мт. 11, 12).

У посланні до євреїв 11, 1 читаємо: «Віра є запорукою того, чого сподіваємося, - доказ речей невидимих», а перед цим ми розмірковували про надію, яка за своєю суттю є сподіванням. Віра і є джерелом та підґрунтям надії. Все у світі відбувалося і відбувається з довіри до Бога і віри в Нього, що можемо побачити із тексту 11 глави послання до євреїв. Віра у провидіння Боже у те, що Він про нас пам'ятає і ніщо, що стається, не відбувається без Його волі, дарує християнам певність і спокій життя на землі. Прямуючи до майбутнього, ми не відчуваємо страху непевності, яким так наскрізно пронизане людське життя у філософії екзистенціалізму, де Радість і радість прямують у протилежних напрямках.

Віра, відсутність аргументів і всеціле прийняття, змусили Люїса у весняний семестр (час коли святкуємо свято Зіслання Святого Духа) 1929 року, упасти на коліна та визнати існування Бога. Ось радість блудного сина, який вдома, радість батька який знову загортає в свої обійми возлюблене дитя. Чи не можемо говорити тут про дію Святого Духа у історії навернення до Бога К. С. Люїса?

РОЗДІЛ 2. Формування категорії «радості» у Люїса: джерела, причини, впливи (на основі духовної автобіографії «Здивований радістю»)

У пояснювальній записці (1943 року) до свого художньо-апологетичного твору "Блукання Паломника" (Pilgrim's Regress, 1933) К. С. Люїс говорить про апологетичний *аргумент від бажання*.¹⁰⁶ До Бога його привело внутрішнє бажання здобути якийсь об'єкт, у порівнянні з яким усі об'єкти цього світу були недостатніми¹⁰⁷. Присутність радості у житті автора тісно пов'язана з концептом романтизму, суттю якого, на думку К. С. Люїса, і є туга за Радістю.: вона сама по собі є приємною, навіть якщо немає надії на її втамування. Проте Люїсовий концепт романтизму не отримав позитивної оцінки сучасників. У згаданій записці автор пише, що на його романтизм накиннулися послідовники Фрейда, а також Д. Г. Лоуренс¹⁰⁸, а також американські гуманісти та неокласики¹⁰⁹. Він усвідомлював, що вони засуджують те, чого насправді не розуміють. «Коли вони назвали романтизм «ностальгією», я, який давно відкинув ілюзію, що бажаний об'єкт був у минулому, відчував, що вони навіть не перетнули Pons Asinorum¹¹⁰»¹¹¹.

За Люїсом, бажання чогось/когось, яке лише виникло, вже уприсутнює об'єкт/суб'єкт, стосовно якого спрямоване бажання. За його словами: «Солодке Бажання долає наші звичайні відмінності між прагненням і наявністю. Мати означатиме хотіти (мається на увазі безперестанне прагнення володіти ним, мати

---

¹⁰⁶ «Аргумент від бажання» був поширеним в епохи Середньовіччя та Відродження. Аргумент підтверджує існування Бога та небесного (потойбічного) світу. В першопочатковій версії даного аргументу було твердження, що кожне природне бажання людини має бути задоволеним. Люїс, як один із найвідоміших захисників «аргументу від бажання», стверджує, що природне прагнення людей до вічного щастя має можливість бути задоволеним, оскільки всі природні бажання можна задовольнити. Термін "аргумент від бажання" був винайдений Джоном Беверслуйсом у його книзі C. S. Lewis and the Search for Rational Religion.

¹⁰⁷ Lewis C. S., The Pilgrim's Regress, Q u é b e c 2017, 148

¹⁰⁸ Девід Герберт Лоуренс - англійський романіст, поет, драматург, літературний критик і художник. Відомий власними подорожніми записками та оповіданнями. Один з ключових англійських письменників початку ХХ століття.

¹⁰⁹ Пор. Lewis C. S., The Pilgrim's Regress, 150

¹¹⁰ Pons Asinorum - точка, в якій особи, які навчаються, зазнають невдач, особливо це стосується теорій чи формул, які важко зрозуміти.

¹¹¹ Lewis C. S., The Pilgrim's Regress, 150

його – прим. авт.), а хотіти означатиме мати (якщо людина хоче бажаного, вона вже його має – прим. авт.)»¹¹².

2.1. Несвідома радість і «внутрішній світ» дитинства

Згадуючи свої ранні роки, автор каже: «романтизм – це особливий періодичний досвід, який я переважав у дитинстві та юності, та який я поспіхом називав «романтичним», оскільки спонукали його появу нежива природа та захоплююча література»¹¹³. Як бачимо, Люїсовий романтизм має своє коріння у минулому досвіді і продовжується в актуальному бажанні отримати об'єкт задоволення вже зараз, проте щойно людина повертається власними зусиллями у минулий стан, вона нічого там не знаходить.

Перші емоційні пережиття К. С. Люїсом внутрішнього піднесення були пов'язані з красою у різних її проявах. Та, в результаті свого духовного розвитку, Люїс дійде висновку, що радість не зводиться до площини естетичного задоволення. Досвіду першої зустрічі з прекрасним Люїс особливо завдячує старшому брату Воррену. «Одного разу, в далекому дитинстві, брат приніс в дитячу кімнату покришку від бляшанки з-під печива, встелену мохом і розмальовану гілочками та квітами, і від цього схожу чи то на іграшковий садок, а чи то на ліс¹¹⁴». Впродовж життя К. С. Люїса, за його ж словами, дитячі спогади про «братів садок» стали однією з важливих екзистенційних сходинок на шляху пошуків Бога. Вираженням цього було неймовірне захоплення красою братового творіння, за формою та фарбами якого він відчув прохолодну, свіжу, вологу, багату Природу, і навіть рай здавався йому схожим на той іграшковий сад¹¹⁵. Впроваджуючи читача в історію свого навернення, К. С. Люїс вказує на момент захоплення витвором брата як на свій перший досвід радості. Зміст, яким

---

¹¹² Lewis C. S., *The Pilgrim's Regres*, 148

¹¹³ Там же, 148

¹¹⁴ Люїс К. С. *Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью.*, 278

¹¹⁵ Пор. Там же.

наповнені Богом сотворені об'єкти, і який знаходиться за межами зовнішнього їх прояву, в той період у Люїсовому пізнанні світу виходить на перший план.

Як психологи так і богослови, як видно з попереднього розділу, в один голос говорять про те, що в житті людини важливо перебувати в моменті *тут і зараз*: ані в леліяннях минулих спогадів, ані в майбутніх численних можливостях чи неможливостях, а тільки в актуальній точці буття, є доступною радість. Радість приходить від зупинки заради усвідомлення дарів свого життя, власного добробуту, людей поблизу, довколишнього світу і природи. Саме це відбулось і з малим Клайвом у моменті зачудування витвором брата, коли він побачив красу саду.

Каліст Уер, єпископ Діоклійський, про Люїсовий стосунок до природи як місця, яке було для Клайва в дитинстві середовищем зустрічі з Радістю (Богом), висловлюється так: «Для нього очевидно-явленою є священність та сакральність природи. Його приваблювало вчення Генрі Мора, кембриджського платоніка XVII ст., який, подібно до св. Максима, вважав розум, логос животворним началом, діючим у світобудові. Саме в цьому контексті Люїс сумує за стародавніми часами, коли дерева і трави, потоки і ріки сприймалися як живі сутності. Здається застарілий міф, але під ним захована важлива істина: природа – не мертва матерія, а жива енергія, що тріпоче присутністю Бога»¹¹⁶.

Іншим, пов'язаним із природою досвідом, був яскравий спогад про миті захоплення красою і величчю «зелених гір» – це лінія пагорбів Карслі, яку брати Люїси могли споглядати з вікна своєї кімнати. Недосяжність тих гір, їхня велич, породжували в Клайві внутрішній порив, прагнення в далечінь, якими він згодом охарактеризує тугу за недосяжним відчуттям радості. Присутність романтизму у ситуації, коли хлопчина дивиться на гори і думає «якби тільки я був там», вказує на тугу за чимось важливим, недосяжним, чого зараз немає, але чия відчутність така бажана. Саме цей стан Клайв Стейплз і описав у поясненні до книги

---

¹¹⁶ Каліст Уер єпископ Діоклійський, Можна ли считать К. С. Люиса «анонимным православным»? // Просто христианство. Любовь: Собр. Соч. в 8 т. Т1 / Пер. с англ.: Н. Трауберг и др. Москва 2004, 287

«Блукання прочанина» [Pilgrim's Regress]¹¹⁷. Прагнення відновити минулу реальність вказує на бажання повернути стосунки з далеким і близьким Богом, єдність з Яким розірвалася після гріхопадіння.

Важливою для розгляду радості Люїса у біографічному контексті є також інша історія з його дитинства, пов'язана з малюванням. Якщо Воррену добре вдавались потяги, кораблі та битви, то з-під руки К. С. Люїса кращими виходили людиноподібні тварини, яких брати називали «звірятками в одязі». Саме казкова Звірландія і стала ареною для живописної творчості малого Клайва. Спроби юних художників не відзначались особливою естетичністю: «ані у мене, ані в брата не знайшлося хоча б одного рисунку, одного штриху, натхненного поривом до краси, хоч би яким примітивним він був... «відчуття прекрасного» геть оминуло наше дитинство»¹¹⁸.

Юність принесла К. С. Люїсу радість через дружбу із хлопчиною, що жив на сусідній вулиці – ним був Артур Грівз. Відвідини цього недужого однокурсника по коледжу у Віверні закінчились жвавим обговоренням книги «Міфи Норвегії», що стояла біля Артурового ліжка. «Виявилось, що нам обидвом знайомі миті Радості; що груди обох простромлені стрілами Півночі¹¹⁹»¹²⁰. Молодий Клайв сприйняв це як чудо, оскільки не уявляв, що дружба з кимось зможе подолати любов до тиші, усамітнення і читання. У автобіографії Люїс пише про власне усвідомлення радості, яка виникає зі щирої дружби так: «Немає в житті нічого настільки ж прекрасного, як відкриття, що існує людина, багато в чому схожа на тебе»¹²¹. Через дану ситуацію зустрічі іншої людини можемо прослідкувати, як виявляється природа правдивої радості: вона хоче бути розділеною з іншим, не терпить замкнутості на собі. З цього

---

¹¹⁷ Пор. Lewis C. S., *The Pilgrim's Regress*, 148

¹¹⁸ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 277

¹¹⁹ «Північ» у автобіографії Люїса «Здивований радістю» є образом, який наповнений далечиною, відчуттям суворого холоду, та аскетичності природи, які він почерпнув із скандинавських міфів. Досліджуваний нами концепт «радість» постає для Люїса у такому образі. Далі у тексті, вживаючи «північ» будемо мати на увазі радість, яка є символічним образом.

¹²⁰ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью, 362

¹²¹ Там же, 362

приводу папа Франциск каже: «Справжня радість (...) народжується у взаєминах з іншими, коли усвідомлюємо, що нас приймають, розуміють і люблять та коли ми приймаємо, розуміємо і любимо; і це не задля миттєвого інтересу, а з огляду на те, що інший, чи інша є людиною. Радість народжується з безкорисливості зустрічі¹²²».

Окремим виявом радості в житті Клайва, як і в кожної дитини, були відносини з мамою. Флоренс Гамільтон належала до священничого роду. Ця добра, чуйна інтелектуалка любила своїх дітей, провадила для них приватні уроки з французької та латинської мов. Життя менших Люїсів, Клайва і Воррена, сколихнула її смерть, спричинена онкологічним захворюванням. «Зі смертю мами з нашого життя зникло надійне щастя, зникли спокій і порядок. Залишились розваги і задоволення, бували і моменти радості, але те колишнє відчуття безпеки не поверталось більше ніколи»¹²³. Після смерті матері стосунки братів з батьком стали напруженими. Для Альберта Люїса смерть дружини була неочікуваною і паралізуючою подією. Слабкі нерви та невміння впоратися зі своїми емоціями призвели до того, що батько відмежувався від дітей. Відтепер Клайв вчився жити у тісній дружбі з Ворреном: «Два наляканих хлопчики притискались одне до одного, намагаючись відігритись в льодяному світі»¹²⁴.

Як бачимо, дитинство К. С. Люїса не мало жодних ознак духовного досвіду, принаймні такого, який прийнято вважати духовним у традиційному богослов'ї. Зокрема, в часі смертельної хвороби матері Люїс молився, просячи Бога зцілення для неї. Матір померла, а малий Клайв продовжував вимагати дива, яке так і не трапилось. У такий спосіб «перший релігійний досвід»¹²⁵ пов'язаний зі смертю матері, хоча сам Люїс його таким не вважав, вплинув на подальший образ Бога у свідомості малого Люїса.

---

¹²² Centofanti S. Духович С., Щастя згідно з вченням Папи Франциска. //

<https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2019-03/shastya-zgidno-z-vchennyam-papy-francyska.html> (21. 11. 2020)

¹²³ Люїс К. С. Кружної путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью, 285-287

¹²⁴ Там же, 286

¹²⁵ Там же, 287

2.2. Невидимий маяк Радості: дія Божа через мистецтво та уяву

Як зазначалось раніше, джерелами романтичності К. С. Люїса, окрім неживої природи, були художня література та музика. Варто сказати, що родина Клайва Стейплза не надто розділяла літературні зацікавлення сина. В автобіографії «Здивований радістю» Клайв Стейплз сам звертає увагу читача на те, що батьки не несуть відповідальності за його романтизм. Адже батько Альберт Люїс був раціональним юристом, «головною ознакою якого було те, що він не вмів бути щасливим»¹²⁶, а мати Флоренс Гамільтон – здібна до математики та іноземних мов, тож вони не мали схожих з молодшим сином вподобань щодо літератури. «Вдома не було віршів Кітса чи Шеллі, том Колріджа, наскільки мені відомо, ніхто не відкривав...»¹²⁷, – пише Люїс. Та не зважаючи на різність смаків, батьки привили синові любов до книг, і з раннього дитинства Клайв став затятим читачем. «Дуже важливо якомога раніше навчитися читати хорошу книгу, де б ти не був»¹²⁸, - знаходимо ці слова у тексті, присвяченому радості. Книги мали особливе місце у житті К. С. Люїса. Через описи природи, стародавніх битв майбутній мислитель досвідчив внутрішнє захоплення сильними образами уяви.

Роль уяви на шляху навернення до Бога можемо спостерігати на прикладі життя святого Ігнатія Лойоли. Про залучення уяви під час молитви він написав у відомих «Духовних вправах». Як і Клайв Стейплз, святий Ігнатій захоплювався читанням книг, а образи, які там зустрічав, міг обдумувати по декілька днів, уявляючи все в найменших деталях. Окрім художньої літератури, він також читав Життя святих, а опісля прочитаного мріяв повторити діяння св. Франциска чи св. Домініка, бо: «Св. Домінік зробив це, отже, і я це маю зробити; св. Франциск зробив це, отже, і я це маю зробити»¹²⁹. Завдяки читанню релігійної літератури, релігійні думки і прагнення поступово витіснили з голови святого

¹²⁶ Морно Р., Беседи с Клайвом Льюисом, 7

¹²⁷ Люис К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 276

¹²⁸ Там же, 311

¹²⁹ Кривобочок О. свящ., Роль уяви в Духовних Вправах //

https://jesuits.org.ua/?p=2033&fbclid=IwAR0uSZO0W4pQ7klwV1O3RXCA_7rUpF8n5n_hP4RLLWKx2UY_2npE_Y3noE4 (24. 11. 2020)

Ігнатія мрії про мирські втіхи. Звідси, можемо говорити про роль уяви в ігнатіанській духовності. Те, що він спершу робив мимоволі, стало центром і прагненням його життя, і стане згодом вихідною вправою кожної медитації: «[47] Впровадження перше – це витворення в уяві певного місця. Тут треба зазначити таке: якщо споглядання чи розважання стосується чогось видимого, наприклад, подій із життя Господа нашого Ісуса Христа, то таке витворення полягатиме у тому, що ясно і чітко уявимо собі місце, де відбулася подія, яку хочемо споглядати, приміром, храм або гору, де перебуває Ісус Христос чи Пресвята Діва, відповідно до теми розважання. Якщо ж споглядання чи розважання торкається речей абстрактних і невидимих, як-от, у даному випадку, гріхів, то витворення місця полягатиме у наступному: уявляємо свою душу, ув'язнену у тлінному тілі, а ціле своє єство, складене з душі й тіла, – вигнанцем у цій долині сліз серед лютих звірів¹³⁰».

Важливість уяви Св. Ігнатій Лойола боронив навіть супроти аргументів і духовності Отців Пустелі: Отці Пустелі: уява – це дикий норувистий кінь, якого краще не чіпати, бо він може вершника занести куди не треба або скинути й вбити, а поволі йти до мети пішки. Св. Ігнатій Лойола: навіщо мені йти пішки, коли маю коня, хоча й дикого, але якого можу приручити й зробити слухняним¹³¹. У випадку із Люїсовим досвідом залучення уяви до акту свого навернення та подальшого богопізнання, можемо сказати, що він приборкав її, наситивши образами, які для нього символізували Радість.

Віхові досвіди читання добірної літератури стали другим і третім із трьох підставових моментів для автобіографії Люїса¹³². Серед важливих книжок були: 1) казка Беатрікс Потер «Білченя Наткін», 2) поезія Лонгфелло. Саме в тракті читання «Драпи» Генрі Лонгфелло, зі словами «я чув голос, що кликав: Бальдр прекрасний помер, помер!..», у життя майбутнього мислителя прийшло відчуття

---

¹³⁰ Лойола Ігнатій Св., Духовные упражнения. Духовный дневник. Москва 2006, с. 53

¹³¹ Кривобочок О. свящ., Роль уяви в Духовних Вправах //

https://jesuits.org.ua/?p=2033&fbclid=IwAR0uSZQ0W4pQ7klwV1O3RXCA_7rUpF8n5n_hp4RLLWKx2UY_2npEY3noE4 (24. 11. 2020)

¹³² Люис К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 285

«Півночі»: «Я нічого не знав про Бальдра, але тієї ж миті піднісся у безмежний простір північного неба, я болісно жадав чогось невідомого, невимовного – безмежної широти, суворого, блідого холоду. В той момент я вже втратив це бажання і відтоді сумував лише за ним»¹³³. Саме це означення згодом стало основою для опису радості як туги за станом, коли радість оволодіває тобою.

Об'єднавши всі три першопочаткові досвіди радості¹³⁴, можемо ствердити, що провідною характеристикою, яка приваблювала Люїса у перелічених творах, стало саме оте відчуття «північності» - недосяжності Іншого Світу.. Розставлення основних точок дозволило Люїсу вперше в межах автобіографії сформулювати визначення радості як «незадоволеного бажання, яке саме по собі є бажанішим за будь яке задоволення»:

Я назвав це почуття радістю, і це науковий термін, який не можна ототожнювати зі щастям і задоволенням. У моєї радості є з ними одна спільна властивість – кожен, хто їх досвідчив, хоче їх повернути. Сама по собі радість швидше схожа на особливу тугу, але це саме ті муки, яких ми жадаємо. Безсумнівно, кожен, хто їх проживав, не проміняв би їх на всі задоволення світу. Задоволення, як правило, в нашому розпорядженні; над радістю ми влади не маємо¹³⁵.

Виходячи з такої дефініції радості, можемо сказати, що оскільки вона є автономною та не піддається керуванню, то очевидно має позаземну природу, та є благодаттю від Бога. Про те ж саме каже і папа Франциск: «Радість (...) неможливо здобути власними зусиллями. Ні! Вона є плодом Святого Духа. Тим, хто творить радість у серці, є святий Дух»¹³⁶.

Якщо Люїс говорить про те, що вже саме бажання досягнути Радість є важливішим за будь яке інше бажання цього світу, не залежно від того, буде воно задоволеним чи ні¹³⁷, то згадуваний нами К. Ізард наголошує на тому, що радість, у її психологічному розумінні, передбачає можливість достатньо повно задовольнити актуальну потребу, яку раніше задовольнити було важко або

---

¹³³ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 285

¹³⁴ Пор. Там же, 284-285

¹³⁵ Там же, 285

¹³⁶ Castelli B. o. Коууп Т. Тарас, Папа: Суть християнської радості не в «солодкому житті», а в мирі. // <https://www.vaticannews.va/uk/pope-francis/mass-casa-santa-marta/2018-05/homilia-santa-marta-28-05-2018.html> (25. 11. 2020)

¹³⁷ Lewis C. S., The Pilgrim's Regress, 148

неможливо. Задоволення бажання у психологічному трактуванні цілком залежить від людини, від її зусиль, і, через земну обмеженість людської природи, не сягає своєї повноти, залишаючи натомість післясмак насолоди, що часто спустошує душу. В такому ключі, Радість, яка має своє джерело за межами сотвореного світу, не залежить від людини, приходить «як злодій вночі» (Лк. 12, 40) та в корені перемінює життя людини. В світлі Радості людина бачить світ і життя як можливість назавжди з'єднатись з Вічною Радістю.

Під час навчання у приватному пансіоні в Гердфордширі (Англія) Люїс втрачає радість, оскільки нудне навчання, відсутність цікавих книг, безмежний океан арифметики та брак часу для плекання уяви цілком позбавляють підлітка ресурсу для збагачування внутрішнього життя, колись наскрізно пронизаного радістю¹³⁸. Роки навчання у «школі Старигана¹³⁹» Клайв Стейплз називає втраченим часом, а також доброю підготовкою до християнського життя, адже далекі канікули – а саме такими вони здавались на початку семестру – були для учнів такими ж омріяними, як і рай. Відтак, школа в Белсені була середовищем, де Люїс вправлявся в плеканні надії на майбутню радість повернення додому. Як він згодом напише, «саме ці спогади полегшили мій перехід до віри»¹⁴⁰.

Наступним згубним для радості середовищем була школа у Віверні, яка теж не стала оазою збагачення розуму і душі. Проте певні елементи втіхи все ж були, і полягали вони у спільних із братом подорожах та якісній освіті. Зокрема, одна з важливих для нашого дослідження подій мала місце у вівернській школі – там К. С. Люїс вперше остаточно відійшов від християнства. Каталізаторами цього були люди з його тодішнього оточення. Вихователька закладу - міс С., сама перебуваючи у світоглядних пошуках, намагалась допомогти в цьому і хлопчині Клайву, проте наслідком їхнього спілкування стало зацікавлення Люїса

---

¹³⁸ Пор. Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 296

¹³⁹ «Школа Старигана» - приватний пансіон у Гердфордширі куди малий Клайв був вперше відправлений на навчання за межами власної домівки та рідного міста. Використовуючи зневажливий зворот «школа Старигана» для означення свого місця навчання, Клайв Степл впродовж всього тексту жодного разу не згадує імені директора, очевидно через те, що навчання в школі на все життя залишило не найкращі спогади.

¹⁴⁰ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 298

окультизмом, який, через обтічний світогляд («окультизм не примушував вірити в щось чи в когось, дотримуватися певних правил чи виконувати приписи в межах цієї системи; завданням людини є вірити в те, що заспокоює чи збуджує»¹⁴¹) розмивав чіткі істини віри¹⁴².

Розпливчастість віри спричинилася до тяжкості у молитві. Спроби помолитись так, як навчали і радили оточуючі, не завершувались успіхом. Формальне виконання правил і молитовних схем все далі відводили Люїса від радості. Молитва – спілкування Бога і людини. Саме молитвою можна сказати про найсокровенніше, про те, що болить чи приносить втіху. Клайв Стейплз не розпізнав в молитві радості і залишився без неї, а сам обтяжливий молитовний обов'язок підсвідомо став причиною відходу від віри¹⁴³.

Осиротілість К. С. Люїса згодом мала вплив на прийняття ним Бога та зростання у вірі. Він згадує про неї як про раціональний песимізм: «Мою віру підривав певний глибоко закорінений песимізм – песимізм розуму, а не духу»¹⁴⁴. Така позиція зміниться після прочитання антропологічної праці Гілберта Кіта Честертона, присвяченої еволюції людини і розвитку історії – «Вічна людина». Джерелом Люїсового песимізму була незгода з влаштуванням світу та правилами, які ним керують. Найпершим зародком песимізму, який у підлітковому віці проявлявся через бунт, стала смерть матері. Клайв Стейплз згадує, що він протестував проти того, що «все вийде не так, як я хочу»¹⁴⁵. Прищеплення окультизму на закладені передумови атеїзму, (підтвердження того, що світ на має задуму, він знайшов, читаючи Лукреція) посприяло цілковитому на той час відходу Люїса від Церкви, втраті віри. За словами самого автора, дані події не засмутили його, а навпаки Клайв Стейплз відчув велике полегшення.

---

¹⁴¹ Пор. Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 314

¹⁴² Там же, 313

¹⁴³ Пор. Там же, 315

¹⁴⁴ Там же, 316

¹⁴⁵ Там же, 316

Життя після навчання у двох англійських школах К. С Люїс описує словами:

Пустеля, суцільно заметена піском пустеля. Правда Радість, про яку я говорив на початку книги, покинула моє життя, зникла зовсім, не залишивши по собі ані пам'яті ані туги.... Радість відрізняється від всіх задовольень, разом з тим і від естетичного. Радість пронизує, Радість завдає болю, Радістю дарує тугу, що не піддається зціленню»¹⁴⁶.

Описані мислителем відчуття нагадують стан богопокинутості. Стан спустошення і безсенсовності був спричинений концентруванням уваги на марнотах людського життя. Ціллю стали не Бог, який є Радістю, і життя з Ним, а власне «Я», його зовнішні прояви та поверхневі амбіції. Тодішній стан Клайва Стейплза вдало описують слова псалмопівця: «Як прагне олень до потоку води, так прагне душа моя до Тебе, Боже. Прагне душа моя до Бога сильного й живого» (Пс. 41:2,3). Описаний у попередньому розділі стан богопокинутості, що має своє коріння у гріху прабатьків, трансформувався у людську тугу за втраченим Раєм.

У ході нашого дослідження визріло припущення: чи не є Люїсова розпука за втраченою радістю відповідником радісної печалі у православно-християнському дискурсі. Стан, описаний Люїсом після того, як радість покинула його, нагадує стан радісної туги чи «плачу, що породжує радість»¹⁴⁷, трактування якої можемо почерпнути з текстів Отців Церкви. Наприклад, Іван Ліствичник у власному творі «Ліствиця чи Скрижалі духовні» про тугу за Богом пише так: «Плач за Богом є наріканням душі, це стан хворобливого серця, яке з несамовитістю шукає те, чого воно жадає, і не знаходячи його, через силу його прагне і гірко ридає йому в слід»¹⁴⁸. Очевидно, що Люїсова радість, як стан особливої туги, є тугою за Богом. Радісна туга є плодом дії Божої благодаті і «творить» духовну радість¹⁴⁹. Остання в свою чергу, як ми вже зазначали раніше, має свою закоріненість у воскресінні Христовому та надії на єднання з Ним.

---

¹⁴⁶ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 320

¹⁴⁷ Дьячкова Н. А., Концепт радость в православном дискурсе <https://azbyka.ru/radost#a14> (24. 11. 2020)

¹⁴⁸ Иоанн Лествичник Преп., Лествица или Скрижали духовные. Слово 7, 1.

https://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Lestvichnik/lestvitsa-ili-skrizhali-dukhovnye/12 (24. 11. 2020)

¹⁴⁹ Дьячкова Н. А., Концепт радость в православном дискурсе <https://azbyka.ru/radost#a14> (24. 11. 2020)

Люїс, пройшовши свій шлях пошуку Радості, отримав її після навернення як стан душевного миру, духовну радість гармонійного життя з Богом.

Радість повернулася у життя К. С. Люїса разом із читанням твору «Зігфрід і сутінки богів» Артура Рекхема та слуханням опери Вагнера «Політ Валькірій». Насиченість творів образами, під якими Люїс бачив радість, сприяли цьому. У тексті Артура Рекхема Клайв Стейплз, впізнавши «північність», побачив далекий простір, горизонти Атлантики і далеке суворе небо та під їх впливом повернувся у власне минуле.

Серце моє пронизав спогад про ту Радість, яку я знав, без якої залишився на багато років. Тепер я повертався у свою країну із вигнання і пустелі, «Сутінки богів» і моя Радість, однаково недсяжні, з'єднались в одному нестерпному Бажанні і відчутті втрати, яка відразу стала втратою самого цього переживання¹⁵⁰.

Повернення Радості було довгоочікуваним, на межі з відчаєм від усвідомлення можливості її безповоротного зникнення.

В період повернення радості, як зізнається Люїс, образи, віднайдені у книгах та музиці Вагнера, були для нього важливішими за людей, що його оточували, та мали певний вплив на становлення його особистості. Натхненні образи мали більше значення, ніж отримання університетської стипендії і його «відносини з християнством»¹⁵¹. «Північ» заповнила юному Люїсу ту прогалину, що існувала у його вірі, показала справжнє релігійне поклоніння, безкорисливу і самовіддану любов, якої раніше він не досвідчував. Недсяжна далечінь і глибина «півночі» приведуть його згодом до усвідомлення, що підкорятися Богу варто лише через те, що Він – Господь, і, що Він є, а не тому, що може щось для тебе зробити. Усвідомлення безкорисливої любові та поява у свідомості Клайва Стейплза божественного атрибуту «неодмінності існування», за який (і лише за цей один) Богові варто поклонятись, злились в одне ціле¹⁵² і стали ще одним впевненим кроком на шляху до визнання існування Бога.

---

¹⁵⁰ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 321

¹⁵¹ Там же, 324

¹⁵² Пор. Там же, 325

Наповнена «північчю» музика Вагнера привела К. С. Люїса у пошуках радості до скандинавської міфології. В процесі ознайомлення з нею він досвідчив інтелектуальне задоволення, подібне до захоплення природою чи Країною Звірів, до вже раніше переживаного естетичного задоволення, але він не помічав у них відмінності від радості. На цьому етапі відбувається важливий поділ життя К. С. Люїса на зовнішнє і внутрішнє. Внутрішнім життям були духовна пустеля, туга за Радістю і все, що з нею пов'язане, а зовнішнім – веселощі, гонитва за успіхом та звичні житейські турботи. Оскільки внутрішнє життя заповнювала лише Радість, то те, що раніше становило осердя внутрішнього світу К. С. Люїса – Країна звірів, витіснилось назовні.

Радість повернулась у життя К.С. Люїса разом із відродженням уяви, яка відтепер мала своє джерело у природі та літературі. «Природа перестала бути просто служницею літератури, вона стала джерелом Радості. При цьому, звісно, вона залишалась нагадуванням і спогадом – правдива Радість і є нагадуванням... Природа стала не згадкою про книги, але напряду згадкою про Радість»¹⁵³. Через опис природи в книжках, через сюжети «півночі» Люїс дійшов до інтуїції, що природа, сотворений світ і є згадкою про Радість, віддзеркаленням Бога у світі. Про це Клайв Стейплз висловився згодом так: «Я гадаю, що всі речі, кожна по своєму, відображають небесну істину, і наша уява - не найгірше із дзеркал»¹⁵⁴. Люїс зрозумів, що його першопочаткова радість – у природі та в літературі, і що через ці два «портали» можна повертатись до пошуків її джерел.

Який я був сліпий. Адже весь цей час я згадував ту особливу ранкову прогулянку по горах, вкритих білим туманом, коли я повною чашею черпав втрачену зараз Радість... Дома лежав щойно отриманий різдвяний подарунок батька – два томи «Персня»¹⁵⁵. Передсмак читання, що чекає на мене, холод і самотність пагорбів, краплі вологи на кожній гілці і віддалений шум схованого з видноколу міста – все разом народжувало бажання, воно ж було і насолодою, знемогою, що огорнтала не тільки розум, але і все

---

¹⁵³ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 325

¹⁵⁴ Там же, 385

¹⁵⁵ Мається на увазі опера у чотирох частинах німецького композитора Ріхарда Вагнера «Перстень Нібелунга» з яких Люїс черпав своє натхнення «Північчю», оскільки їх основою є реконструкції німецької міфології та ісландські саги.

тіло. Тепер я згадував цю прогулянку. Мені здавалось, що тоді я скуштував райську радість, - о, якби тільки повернути цю мить!¹⁵⁶.

Таким чином, концепт радості стає для Люїса ще однією своєрідною трансценденталією Бога, котра межує із трансценденталією краси. Про красу (прекрасність лат. *pulchrum*) як найвдалішу з-посеред інших трансценденталію для розмови про Бога говорить швейцарський богослов і католицький священник Ганс Урс фон Бальтазар. Його думка базується на тому, що людина захоплюється прекрасним образом, який вказує їй на певну реальність, відмінну від людських уявлень.

Розвиваючи цю думку, Бальтазар приходить до висновку, що прекрасний образ виражає Абсолютне буття, він одночасно є іманентним по відношенню до споглядаючої його людини, оскільки potwierджує присутність трансцендентного, яке виражає. З богословської точки зору прекрасне — це слава Божа, а досконалий образ — це Ісус Христос, який має одночасно людську і Божественну природу, в довершений спосіб являє людям Бога. Ісус Христос сам запевнює, що Він заслуговує довіри; немає ніякого іншого людського критерію — антропологічного чи якогось ще, — який гарантував би це. Безпосереднє захоплення красою реальності, яку Він являє, змушує признати її істинною і благою, вартою любові і наслідування. Таким чином, саме краса, сіяння слави Божої — в Ісусі Христі — являють Бога як істинного і благого¹⁵⁷.

Так само і Люїс, відчитуючи у образах літератури, музики чи спогляданні природи знаки Радості, прийшов до пізнання істинного Бога.

2.3. Неусвідомлена туга за Богом як передсмак Радості

У британській газеті *The Guardian*, за 9 грудня 2014 року знаходимо цінну для нашого дослідження статтю. У ній ідеться про унікальну знахідку Кріса Олбері, директора аукційного дому *Dominic Winter Auctioneers*: написаний від руки лист Люїса до невідомої місіс Еліс, в якому Клайв Стейплз ділиться роздумами про справжню радість¹⁵⁸. Лист був вкладений у примірник книги "Проблема страждання" [The Problem of pain], придбаній попереднім власником у

¹⁵⁶ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 384

¹⁵⁷ Горелов А., Ганс Урс фон Бальтазар - богословие славы и креста // <http://esxatos.com/baltazar-vse-knigi-esxatos> (25. 11. 2020)

¹⁵⁸ Поп. *The Guardians*. Unseen CS Lewis letter defines his notion of joy / (09. 10. 2014) //

<https://www.theguardian.com/books/2014/dec/09/unseen-cs-lewis-letter-defines-joy-surprised-by-joy> (21.10.2020)

букіністів. Крісу Олбері вдалось визначити, що лист раніше не публікувався, а особу місіс Еліс ідентифікувати не вдалось, оскільки лист був без конверту.

Особливої уваги заслуговує те, що лист датується 19 серпня 1945 року. На підставі цього факту можемо стверджувати, що обдумування концепту радості супроводжувало Люїса ще до того, як лягло на папір у вигляді автобіографічного мемуару, оскільки, сама книга «Здивований радістю» вийшла друком в 1955 році.

В листі Клайв Люїс найперше пише про правдиву радість як таку, що відрізняється від щастя, благополуччя і задоволення та прямує в протилежному напрямку від психологічного розуміння радості, де її зміст зводиться саме до відчуття комфортності. Можемо зауважити, що Люїсу ідеться про якісно зовсім іншу радість. Єдина спільність між психологічними і духовно глибинним досвідами радості полягає у прагненні пережити цей досвід знову і знову. Якщо задоволення піддаються керуванню людини, то управління радістю, за словами Клайва Стейплза, людині недоступне¹⁵⁹.

Розмірковуючи про співвідношення між задоволенням і правдивою Радістю, К. С. Люїс бере до розгляду статевий інстинкт людини, який без сумніву є джерелом задоволення. Він стверджує, що статевий інстинкт підміняє собою Радість, і висловлює припущення, що можливо всі насолоди є підміною істинної радості¹⁶⁰. Ми вже зазначали у розгляді психологічного виміру радості, що задоволення, які є нетривкими і не мають у собі онтологічного первня, у кінцевому підсумку лише спустошують душу людини, що, у свою чергу, наближає особу до відчаю і безнадії. Натомість, прояв правдивої радості на фізичному рівні Люїс описує як відчуття, що: «стрибає попід ребрами і лоскоче по спині, змушує людину забути про їжу і проводити (із задоволенням) безсонні ночі»¹⁶¹. Такою безсонною ніччю для К. С. Люїса стала одна з ночей весняного семестру 1929 року, коли він «вивісив білий прапор капітуляції перед Його

---

¹⁵⁹ Пор. Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 283

¹⁶⁰ Пор. Люїс К. С., Проблема Страждання, 387

¹⁶¹ *The Guardians*. Unseen CS Lewis letter defines his notion of joy / (09. 10. 2014) //

<https://www.theguardian.com/books/2014/dec/09/unseen-cs-lewis-letter-defines-joy-surprised-by-joy> (21.10.2020)

Всемогутністю і визнав, що Господь є Бог, опустився на коліна і почав молитись»¹⁶².

В період перед наверненням Клайв Стейплз Люїс розкриває зміст глибокої радості, внутрішнього досвіду, який проймає, породжує відчуття болю, туги і не піддається зціленню¹⁶³. Протиставивши таке трактування радості психологічному виміру людського «Я», можемо сказати, що правдива радість, яка має пряме відношення до Небес, проймає, бо торкається глибин людської сутності, яка була створена на образ і подобу Бога, породжує біль і тугу як підсвідомі індикатори людської приналежності до Абсолютної Досконалості. Обернути перелічені досвіди до світла можливо лише через вільний вибір подальшої дороги життя разом з Ним. Адже, «Суворість Його добріша, ніж наша лагідність, і примушуючи нас, Він дарує нам свободу»¹⁶⁴. К. С. Люїс пересвідчився в цьому дійшовши свій шлях до кінця, зустрівшись з Господом і сказавши Йому: «Так».

Вибору К. С. Люїса на користь Істини передували роздуми, зважування, звіряння з авторами та друзями, думки яких були для нього світоглядними орієнтирами. З ними він рахувався, хоча прояву авторитетності в Бозі Люїс не сприймав. Однією з причин відмови К. С. Люїса від віри була ненависть до авторитету¹⁶⁵. На нашу думку причиною цьому був негативний досвід навчання в школах, зокрема в приватному пансіоні у Гердфордшині, де учні зазнавали фізичного насильства з боку директора, а також складні стосунки з батьком.

Важливе місце у наверненні Клайва Стейплза займало прочитання якісної літератури. Так, після тексту Г.К. Честертон «Вічна людина», в якій автор з християнської точки зору аналізує історію людства та еволюцію, вежа Люїсового атеїзму похитнулась. А раніше шановані ним автори - Платон, Данте, Макдональд, Герберт, Барфілд, Толкін, Дайсон і сама Радість опинились по ту

---

¹⁶² Пор. Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 429

¹⁶³ Пор. Там же, 320

¹⁶⁴ Там же, 429

¹⁶⁵ Пор. Там же, 388

сторону барикад¹⁶⁶, де був Бог і тримав у своїх руках увесь світ . Несподіванкою для К. С. Люїса було і те, що на початку 1926 року затятий атеїст з тодішнього кола спілкування Клайва Стейплза заявив, що докази історичної достовірності Євангелій надто сильні¹⁶⁷. В ту мить К. С. Люїс зрозумів, що якщо навіть скептично налаштований до християнства розум тодішньої наукової еліти піддає сумніву атеїзм, то напевно і йому самому варто переглянути власні світоглядні позиції.

Перед наверненням Клайва Стейплза вразило те, що прийняття віри в Бога мало бути його свобідним вибором, оскільки до того він вважав, що Бог насильно хоче переважити його вибір на власну користь і відібрати весь особистий простір, наповнений Радістю. «Тепер я зі здивуванням розумію, що перед тим, як Господь остаточно впіймав мене, мені був наданий момент повної свободи»¹⁶⁸. І в цю мить усвідомлення можливості зробити так як відчувається і як бажається самому, К. С. Люїс вирішує відкрити двері власної душі зі словами «Я – те, що я обираю»¹⁶⁹. В цей момент вирішилося питання, яке, як ми вже бачили попередньо, є коренем філософії екзистенціалізму – бути самим собою, бути вірним собі, вибрати себе. З прийняттям рішення обрати Бога, Люїс обрав себе у найбільш повному вираженні, адже тоді, коли людина обирає Бога, вона найбільш і вповні стає людиною, здобуває свою самість.

Крок назустріч Джерелу Правдивого Життя глибоко поєднаний із самозреченням. Щире «Так» звучить тільки тоді, коли має місце відмова від себе і прийняття І/іншого. Радість приходить тоді, коли її не чекають і не шукають, але, вже навіть несвідомо, готові до неї, через виокремлення простору у власній душі, приготованого для Гостя/і. Туга за довгоочікуваним Бажаним породжує біль, а також і справжню насолоду від передсмаку можливої зустрічі. Людську душу заповнює своїм приходом Радість, а простір для Неї з'являється тоді, коли

---

¹⁶⁶ Пор. Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 426-427

¹⁶⁷ Пор. Там же, 425

¹⁶⁸ Там же, 426

¹⁶⁹ Пор. Там же, 426

погляд особи звернений поза межі себе¹⁷⁰. Самозречення звільняє місце Господу у житті особи, дозволяє діяти Божественному Промислу, присутність якого дарує мир, а усвідомлення Його присутності і довіра звільняють від бунту перед грядущим самоламанням. «Неможливо виконати волю Отця, якщо ти не готовий прийняти саме вчення»¹⁷¹.

З роздумами про самозречення К. С. Люїс переходить від зосередженості на власних внутрішніх відчуттях, – щодо присутності чи відсутності Бажаного, назовні. За межами себе він бачить шлях із глибокої спокійної самотності, що була його особливим «храмом», його сакральною територією, огороженою колючим дротом із вивіскою «Вхід заборонено!», назустріч істинній Радості. Саме на цьому шляху остання пронизувала його¹⁷². Досвідчивши біль втрати Радості, Клайв Стейплз намагався втримати її якомога довше, коли вона знову приходила, та саме в такий момент Радість втікала. Раптове зникнення Радості пов'язане з тим, що для її затримання К. С. Люїс намагався зробити зусилля над своїм внутрішнім світом, душею, вдавався до самоаналізу та самокоперсання¹⁷³, тобто практикував егоцентризм та самозаглиблення у його негативному вияві.

Як бачимо, як і в ситуації з приходом радості, так і щодо її тривалості, людські зусилля марні. Протоєрею Олександрю Шмеману належать такі слова: «... не було більшої перемоги диявола в світі, ніж ця «психологізація релігії». Доказ: все що завгодно є в психології, лише одне в ній абсолютно неможливе, немислиме і недопустиме: *радість*»¹⁷⁴. Цими словами він має на увазі те, що людська зацикленість на собі не дозволяє відкрити душу для приходу радості, відводить людину все далі від зустрічі з нею, що підтверджує і спостереження Клайва Стейплза.

Окрім присутності Радості у людському житті, важливим також є прагнення до Неї, бажання знову Її здобути. Повернення Радості передбачає попередню

---

¹⁷⁰ Пор. Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 386

¹⁷¹ Там же, 427

¹⁷² Пор. Там же, 386-387

¹⁷³ Там же, 422

¹⁷⁴ Шмеман А., прот. Дневники. 1973-1983. Москва: 2005, 298

роботу над собою, оскільки, перш ніж зустрітись із Нею, людина повинна змінитись. К. С. Люїс, пройшовши свій шлях змін до готовності зустрітись із правдивою Радістю, дійшов висновку: «Я помилявся, коли думав, нібито об'єкт мого бажання – Радість. За своєю суттю Радість як феномен моєї свідомості не мала жодної цінності, *цінним було лише те, по відношенню до чого вона була бажанням*»¹⁷⁵. Сутністю, відносно якої Радість була бажанням, було прагнення чогось іншого всередині самого Клайва Стейплза, дієвої сили, яка перемінює людину зсередини, змінює звичний спосіб життя: «Мені відкривалось щось дуже об'єктивне, щось набагато більше об'єктивне ніж фізичні тіла, викривлене сприйняттям оголене Інше, таке, яке не має образу, (хоча наша уява наділяє його сотнями образів), невідоме, непізнаване, бажане»¹⁷⁶. Тому з цього місця, безсумнівно, можемо говорити про божественну природу Радості.

Коли Люїс зустрівся з правдивою Радістю у Її повноті, він був нажаханий, бо навіть не здогадувався, що Бог і стріли Радості певним чином можуть бути пов'язані між собою. Те, що Люїс всією силою намагався вберегти перед Богом, оскільки боявся, що Він забере Її у нього, виявилось самим Богом, якому варто дякувати лише за те, що Він є¹⁷⁷. Як ми вже розглядали у попередньому розділі, прийняттю істинного Бога передуює відмова від власного уявлення про колишнього Бога, так званого ідола, який є результатом хибного трактування людиною Абсолюта

Радість майже перестала мене цікавити відтоді, як я став християнином. Звісно, болісно-солодкий біль пронизував мене настільки ж часто, як і до навернення. Але тепер я знав, що якщо сприймати його лише як стан власної свідомості, він не має тієї цінності, яку я колись йому надавав, а є істотним лише тому, що вказує на щось інше, те що знаходиться за межами його самого¹⁷⁸.

---

¹⁷⁵ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 423

¹⁷⁶ Там же, 324

¹⁷⁷ Пор. там же, 430-431

¹⁷⁸ Там же, 436

Роберт Морно, аналізуючи історію навернення К. С. Люїса, прослідковує, що рухаючись із темряви атеїзму до світла християнства, Люїс поступово усвідомлював, що радість – це глибоке переживання прагнення Бога¹⁷⁹.

Якщо проаналізувати розвиток появи Радості у життя К. С. Люїса, то можна побачити, що з'являлася Вона в ті моменти, коли Її важко було сподіватись. Так, смерть матері принесла радість порозуміння і спілкування з рідним братом, негативний досвід англійської школи загострив духовний голод і спонукав до відкритості на дружбу через спільне зацікавлення міфами Норвегії, пошуки Правди з позицій атеїзму допомогли здобути вірних друзів, смерть коханої дружини перенесла віру К. С. Люїса на якісно новий рівень. Цей останній досвід страждання, що став для Люїса випробуванням його віри, розглянемо у наступному розділі.

2.4. Зовнішні впливи: Честертон, Макдональд, Толкін, і т.д.

Аналіз категорії «радість» у творчості К. С. Люїса, на нашу думку, передбачає короткий екскурс у генезу цього поняття, із зазначенням джерел, котрі суттєво вплинули на мислителя та на розуміння ним радості. Також, вважаємо необхідним обґрунтувати, чому основний фокус даної магістерської роботи спрямований на текст К. С. Люїса «Здивований радістю».

Одним з найперших авторів і сучасників Люїса, який вплинув на автора, був Гілберт Кіт Честертон. Коли в одному з інтерв'ю Люїса спитали, хто з християнських авторів найбільше вплинув на нього, Клайв Стейплз відповів: «Із сучасників мені найбільше допоміг Честертон і його книга «Вічна людина»¹⁸⁰. Філософія Честертонна є цінною для нашого дослідження, тому що він розробив цілий світ радості і зачудування, в його філософській думці такий важливий елемент світосприйняття для Клайва Люїса як уява знайшов своє далеко не

¹⁷⁹ Морно Р., Беседы с Льюисом, 12

¹⁸⁰ Афонина Ю. Н., «Традиция Г. К. Честертонна и «концепция радости», Киров 2011, Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. Филология и искусствоведение. Научный журнал. № 1(2), 168

останнє місце: «Розум без уяви не здатен пізнати суть речей і проникнути в корінь того, що відбувається. Такому безпомічному однобокому розуму недоступна основна проблема життя – сенс людського буття¹⁸¹». Ю. Н. Афоніна у своїй науковій статті «Традиція Г. К. Честертон і «концепція радості» К. С. Люїса», опираючись на текст «Здивований Радістю» зазначає, що Честертон підкорив Люїса тим, що не боявся поєднувати серйозні богословські теми з гострослів'ям і сміхом¹⁸². Серед іншого, Честертон відомий тим, що умів бачити диво у буденності, зачаровуватися світом, казав, що світ – це «те, чого може не бути, і що є». Філософія Честертон вміщається у словах: все прекрасне у порівнянні з небуттям.

Власне честертонівське розуміння щастя виходить із вдячності (навіть більш підходящим і вдалим словом тут є «благодаріння»). «Якщо від щастя відчужити вдячність, то залишаться лише сприятливі обставини.¹⁸³» Гілберт Кіт вбачав проблему сучасної йому людини в тому, що вона втратила відчуття вдячності (благодаріння) і здатність дивуватися, з зачудуванням переживати різноманітність світу, а разом з тим забула і про свою вразливість¹⁸⁴. В цьому можемо бачити міжрядкову вказівку на Вищу Силу – на Бога. В «Ортодоксії» Честертон пише:

Однією із головних заслуг християнства, на відміну від філософії детермінізму і соціалістичних ідей, є пояснення світу не як чітко впорядкованої системи, яку можна викласти за допомогою логіки, а як світу, що вміщає в себе і закон і чудо. Сила християнської етики в тому, що вона відкрила нам нову рівновагу. Саме вона допомагає людині сприймати світ не як очевидну саму собою зрозумілу даність, а як диво, дар, якого могло і не бути, а, з іншого боку, допомагає перемогти страх і відчай перед хаосом і пусткою, які панували в свідомості людини кінця віку.¹⁸⁵

Саме завдяки Честертону Люїс навчився сприймати *життя як диво*, але це був нелегкий шлях сумнівів і пошуку¹⁸⁶.

---

¹⁸¹ Афоніна Ю. Н., «Традиція Г. К. Честертон і «концепція радості», 170

¹⁸² Там само, 170

¹⁸³ Честертон Г. К. Ортодоксія. Рассказы. // Избранные произведения: в 3 т. Т. 3 / пер. с англ. М.: Худож. лит., 1992. С. 337

¹⁸⁴ Афоніна Ю. Н. «Традиція Г. К. Честертон і «концепція радості» К. С. Люїса», 168

¹⁸⁵ Честертон Г. К. Ортодоксія. Рассказы., 325

¹⁸⁶ Афоніна Ю. Н. «Традиція Г. К. Честертон і «концепція радості» К. С. Люїса», 168

Один з дослідників творчості Г. К. Честертон Ярослав Москвін у своїй статті зазначає основні віхи щодо радості у філософській думці Гілберта Кіта. Варто сказати про те, що Честертон надає радості онтологічного та містичного вимірів, а це відповідає на питання, чому К. С. Люїс називає свій твір та особливі внутрішні досвіди, пов'язані з відчуттям туги за найбажанішим станом саме через слово «Радість» як підставову силу екзистенції всередині кожної людини. Радість, для Г. К. Честертон, це наповнене сенсом переживання буття в світі, вона є сильніша за найбільше горе. Радість не є коротким перепочинком між тяжкими випробуваннями, чеснота радості є відчутною і не вимірюється простою відсутністю мук¹⁸⁷.

Таке визначення ствердно свідчить про те, що радість є тією силою, яка тримає людину на плаву у безвихідних ситуаціях і йде поруч з чеснотами віри і надії. У своїх роздумах Гілберт Кіт акцентує увагу на всьому тому, що здатне зробити людину щасливішою, добрішою, іншими словами облагородити її, і не зосереджується на недосяжних ідеалах. Звідси бачимо, що Честертон не ведеться на поверховість людського життя, а пропонує побачити світло від можливості здобути радість *вже і зараз*, де вона зрештою і знаходиться. За Г. К. Честертоном, радість здобувається лише свідомим вибором людини на її користь, що в свою чергу відбувається через прийняття світу¹⁸⁸. Саме це було основним завданням К. С. Люїса перед вибором Бога і християнства – примиритися зі світом у всіх його вимірах, припинити бунт і власним волевиявленням прийняти Радість, передумовою чого є зміна свідомості.

Як письменнику Честертону було притаманно завжди вказувати на добро і світло: окрім змалювання і постановки проблеми, у його творах можемо знайти також і шлях до її вирішення. Гілберт Кіт писав до людей, опанованих песимізмом, безвір'ям і секуляризмом, людей, які втратили здатність містичного переживання веселощів. Своєю філософською творчістю Г. К. Честертон

---

¹⁸⁷ Москвін Я. В., «Радость как осознанный выбор в антропологии Честертон», 78

¹⁸⁸ Там же, 78

протилежний до позицій екзистенціалізму Ж. П. Сартра. Якщо Сартр акцентує увагу на стражданнях людини у процесі пошуку себе та вірності своєму «Я», то Гілберт Кіт протиставляє стражданням млявість духу та виступає проти змішування людських почуттів радості та гніву, наслідком чого стає мляве матеріальне благополуччя¹⁸⁹, стан відрізаності від Джерела Життя, який є близьким до животіння.

Схожі відчуття К.С. Люїс протиставляв радості, коли писав: «сумую я не за надійним щастям, а за спонтанними миттями радості»¹⁹⁰. Мляве благополуччя Честертон та надійне щастя Люїса знаходять своє біблійне трактування в уривку із Одкровення Йоана Богослова 3, 14-19. Літеплим є той, хто, здобувши матеріальне забезпечення, не прагне здобуття вищого, що неодмінно існує поза ним, але задовільняється тим, що має. Гілберт Кіт писав про радість як таку, що її можна досвідчити безпосередньо, вона не є просто відсутністю страждань¹⁹¹. Тільки перемінений спосіб життя уможлиблює досвідчення радості шляхом, згаданим в Одкровенні 3, 18-19: «Раджу тобі купити в Мене золота, в огні перочищеного, щоб збагатитись, і білу одежу, щоб зодягтися, і щоб ганьба нагоди твоєї не видна була, а мастю на очі намасти свої очі, щоб бачити. Кого Я люблю, тому докоряю й караю того. Будь же ревний і покайся!». За Честертоном, радості не знайдеш у поверхневих людях, серед вершків суспільства, у несправжності, але вона точно є серед тих, хто вірить і не боїться бути подиячому відкритим та вдячним¹⁹².

Ю. Н. Афоніна пише, що Люїс вживає «Радість» з великої літери вперше у своїй автобіографії «Здивований Радістю», визначаючи Радість як естетичне пережиття терміном, наповненим глибоким сакральним змістом. Радість є ключовим поняттям для духовного розвитку і творчості Люїса¹⁹³, з розумінням

---

¹⁸⁹ Москвін Я. В., «Радость как осознанный выбор в антропологии Честертон», 78

¹⁹⁰ Люис К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 279

¹⁹¹ Москвін Я. В., «Радость как осознанный выбор в антропологии Честертон», 78

¹⁹² Пор. Там же, 79

¹⁹³ Афонина Ю. Н. «Традиция Г. К. Честертон и «концепция радости» К. С. Льюиса», 168

і визначенням яких в межах світоглядної позиції автора ми мали змогу ознайомитись попередньо.

У творі «Здивований Радістю» Люїс пише про те, що серед усіх прочитаних авторів найбільший вплив на нього справив Джордж Макдональд.¹⁹⁴ Тому, досліджуючи шлях навернення К. С. Люїса до теїзму, не можемо не згадати і постать цього шотландського священника, романіста, фантаста, поета, відомого як автора книг для дітей («Принцеса і гоблін», «Загублена принцеса») та християнської літератури, що мала чималий вплив на К. С. Люїса. Особливу вагу для нас має твір «Фантастес. Чарівний роман». «Його книга... зробила зі мною те, що Беатріче зробила з хлопчиком Данте – для мене почалось нове життя»,¹⁹⁵ напише згодом Люїс про цей опус у своїй духовній автобіографії. Прочитані книги Макдональда стали першим кроком на майбутньому шляху до віри¹⁹⁶, а деякі їх персонажі під іншими образами з'являться у творах Клайва Стейплза. Зокрема, використаний Дж. Макдональдом образ Церкви, який уособлює у алегоричній казці «Принцеса і Курд» Прабабуся Ірен, Люїс використає для алегоричного образу Матусі, яка представлятиме англіканську церкву у романі-алегорії «Блукання пілігрима»¹⁹⁷.

На думку Люїса, у період його невірства, визначні постаті світової літератури і філософії – такі як Г. К. Честертон, Дж. Макдональд, Доктор Джонсон, Спенсер, Мільтон, Платон, Есхіл, Вергілій володіли однією суттєвою «вадою» – вони були християнами, а їхня творчість мала релігійне спрямування, що робило тексти глибокими і одухотвореними. Саме цей ефект заманював Люїса перечитувати їх. Інші автори (Шоу, Вольтер та ін.) були для Клайва Стейплза цікавими, але не більше, адже їхнім працям бракувало духовної глибини, пошуки якої так манили філософа. Сам автор зауважує тенденцію, що

¹⁹⁴ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 418

¹⁹⁵ Люїс К. С. Пока мы лиц не обрели: статьи, выступления, интервью // Собр. соч.: в 8 т. Т. 2 / пер. с англ. Н. Трауберг и др. М.: Дом надежды, 2004. С. 98

¹⁹⁶ Афонина Ю. Н. «Традиция Г. К. Честертон и «концепция радости» К. С. Льюиса», 170

¹⁹⁷ Гильманов В. Х., Косинская А. С., Аллегорическая традиция Джона Беньяна в романе К. С. Льюиса «Кружной путь, или блуждания паломника». Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер.: Филология, педагогика, психология. 2019. № 2. С. 76—82, тут 80

зосереджених на релігії авторів він обирав підсвідомо¹⁹⁸. Тобто у свій особливий спосіб, через хобі читання глибоких книжок, Святий Дух привів К. С. Люїса до теїзму, а згодом і до християнства.

Серед натхненників Люїса окремої уваги заслуговує Джон Роналд Руел Толкін – християнин, який допоміг мислителю зробити останній вирішальний крок назустріч вірі у Христа як Бога.¹⁹⁹ Із Толкіним Клайв познайомився у 1926 році в коледжі Магдалини в Оксфорді, де Люїс викладав літературу і філософію: «Від самого мого народження мене попереджали, що не можна довіряти папістам; відтоді як я вступив на англійське відділення, мені цілком ясно натякали, що не можна довіряти філологам. Толкін був і тим і другим.»²⁰⁰ Дружба двох молодих і амбітних майбутніх літераторів будувалась на зацікавленнях «північчю» – міфами Скандинавії. Вони принагідно дискутували про міфи, християнство і Бога, а згодом бачилися часто, позаяк планували разом реформу факультету літератури.

19 вересня 1931 року Люїс запросив до себе на обід Толкіна разом із Гюго Дайсоном (викладачем університету Редінга, з яким був знайомий з 1919 р.). Після трапези Толкін і Дайсон пояснювали Люїсу не до кінця зрозумілий йому зміст жертви Христа і Його Воскресіння. Зміст дискусії полягав у розбіжностях трактування міфу Люїсом та його опонентами.

Варто зауважити, що до прийняття християнства Клайв Стейпз вважав його однією з міфологій, а Христа – єврейським філософом Єшуа, а його філософію – релігією.²⁰¹ Іншими словами, реальна історична подія життя, діяльності і жертви Ісуса пройшла, в розумінні Люїса, природній шлях творення міфу людською уявою. Після прочитання роману «Фантастес», яким Джордж Макдональд «охрестив» уяву Люїса, Клайв Стейпз говорив про міф як реальний, але не сформований відблеск Божої правди в людській уяві: «Серце

---

¹⁹⁸ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 418

¹⁹⁹ Там же, 362

²⁰⁰ Там же, 420

²⁰¹ Пор. Матвеева А. С., Концепция мифа в этико-эстетических воззрениях К.С. Льюиса. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2012, № 1(2), с. 159-161, тут 159

християнства – міф, який одночасно є фактом»²⁰². Відтоді К. С. Люїс вважав міф вираженням, за допомогою образів, найглибшого сенсу життя, сказати про яке простими словами неможливо, бо як тільки людина пробує одягнути зміст міфу у легко доступні словесні конструкції, його глибинний зміст зникає²⁰³.

Останнім, що зумовило перехід Клайва Стейплза до християнства стали слова Г. К. Толкіна: «Даючи речам назви і описуючи їх, ти лише вигадуєш власні терміни для цих речей. Тому, так само як мовлення – це те, що ми вигадали про предмети і ідеї, так само міф – це те, що ми вигадали про істину. Ми – від Господа, і тому, хоч міфи створені нами, вони неодмінно містять в собі певну похибку, і одночасно відображають переломлений промінь істинного світла, відвічної істини, що перебуває з Господом»²⁰⁴. Наслідком довгої дискусії став лист Люїса своєму другові Артуру: «Щойно я перейшов від віри в Бога до більш певної віри в Христа - в християнство. Пояснити постараюсь згодом. Дуже важливу роль в цьому відіграла моя довга нічна розмова з Дайсоном і Толкіном».²⁰⁵

---

²⁰² Lewis C.S., God in the Dock: Essays on Theology and Ethics/ ed. By Walter Hooper. Wm.: B. Eerdmans Publishing, 1994. 346 p, here 66

²⁰³ Пор. Матвеева А. С., Концепция мифа в этическо-эстетических воззрениях К.С. Льюиса, 161

²⁰⁴ Карпенгер Х., Дж. Р. Р. Толкин. Биография. М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. 432 с., тут 167.

²⁰⁵ Толкин и Льюис. Дружба великих писателей. Путь ко Христу и писательскому мастерству // <http://christian.by/stati/1305-tolkin-i-lyuis-druzhba-velikikh-pisatelej-put-ko-khristu-i-pisatelskomu-masterstvu>

РОЗДІЛ 3. «Богослов'я радості» у текстах Люїса

3.1. Алегорія романтичної радості («Блукання прочанина», 1933)

Феномен радості як трансцендентного переживання дійсності Люїс представив людству ще задовго до появи тексту «Здивованого радістю». Вагомим внеском для нашого дослідження буде проаналізувати книгу «Блукання прочанина», написану у 1933 році (через рік після навернення), про яку сам Клайв Стейплз сказав так: «Це була моя перша релігійна книга, і тоді я не знав, як написати просто про складне. А я і не надто цього прагнув, оскільки ніколи не мріяв стати “популярним” письменником»²⁰⁶.

«Блукання прочанина» – перша спроба К. С. Люїса описати власний досвід навернення до християнства. Пише він його впродовж двох тижнів, гостюючи у свого друга Артура. Здається, все неспроста зійшлося в одній точці, Клайв Сейплз опиняється у рідному краї, де він вперше зустрів радість через іграшковий сад брата та читання книг, та саме там пише історію власної зустрічі з Богом. Люїсовий алегоричний роман «Блукання прочанина», присвячений певному періодичному досвіду, який домінував у його дитинстві та юності, і який він поспіхом називав «романтичним»²⁰⁷. Головний персонаж твору – прочанин Джон, прототип автора, а Віртус – супутник Джона став прототипом Артура Гривза. У реальному житті вони справді були співпаломниками на шляху до Бога.

Взоруючись на відомий класичний твір Джона Беньяна «Подорож Прочанина»²⁰⁸, Клайв Стейплз креслить карту власного шляху до Бога. Таким чином, за словами Алістера Макграта, «Блукання прочанина» не є філософським захистом віри (хоча початковий варіант назви роману був саме «An Allegorical Apology for Christianity, Reason and Romanticism»), а конструюванням майже

²⁰⁶ Duriez, Colin, C. S. Lewis Handbook: A Comprehensive Guide to His Life, Thought and Writings. Grand Rapids: Baker Book House, 1990. – 54 p., here 16 p.

²⁰⁷ Jasper D., The Pilgrim's Regress and Surprised by Joy, The Cambridge Companion to C.S. Lewis, 225

²⁰⁸ «Подорож Прочанина» (1678 р.) - роман Джона Беньяна, англійського письменника та баптистського проповідника. Книга описує шлях людини у пошуках Бога, її сумніви, розкаяння і процес духовного росту. Події роману представлені у жанрі сновидіння.

середньовічної картини світу (*mapa mundi*), тобто космографічного опису ситуації, в якій людина пізнає себе і свою боротьбу в пошуках шляху до істинної цілі та призначення²⁰⁹.

Для кращого розуміння формування концепту радості, коротко представимо зміст роману-алегорії «Блукання прочанина». Джон, головний герой роману, відправляється з рідного дому в Пуританії у довгу дорогу. Як і в творі Беньяна, Пуританія символізує Англію XVII ст., особливий наголос тут на розвиток філософської та релігійної думки під впливом пуританства, а також доктрини Джона Кальвіна про предистинацію, згідно з якою душа і вся людська природа цілком пошкоджена гріхом та має загинути. Тому Пуританія в межах «Блукання пілігрима» – країна, з якої Джон хоче вирватись на волю, щоб здобути радість – Світло Істини, яке освічує життя і позбавляє страху перед приреченням до смерті, дає можливість на переміну. А в результаті, здобувши Радість, Джон розуміє, що він вже врятований, бо відкуплений жертвою Христа.

Мета мандрів головного героя – пошуки острова, побаченого ним у видінні, який навів йому відчуття радості (чи *Sehnsucht* – складний термін німецьких романтиків, який позначає «незадоволене бажання, яке саме по собі є бажанішим, ніж будь-яке інше задоволення»²¹⁰). Люїс вживає його у автобіографії «Здиваваний радістю» для позначення стану внутрішнього пориву і прагнення виходу за межі себе, спричинений спогляданням «зелених гір», тобто лінію пагорбів Карслі²¹¹). Острів – це та сама духовна радість, лейтмотив творчості К. С. Люїса²¹².

В ранньому дитинстві у визначену систему уявлень про світ Джона впровадили батьки та управитель (який є алегорією священнослужителя). Важливо було знати, про Господаря (тобто Господа), згідно з дозволом якого

---

²⁰⁹ Макґрат А., Клайв Стейплз Льюїс человек, подаривший миру Нарнию. Пер.: Л. Сум, Москва: 2019. 517, тут 218

²¹⁰ Jasper D., *The Pilgrim's Regress and Surprised by Joy*, *The Cambridge Companion to C.S. LEWIS*, 225

²¹¹ Пор. Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 278

²¹² Гильманов В. Х., Косинская А. С., Аллегорическая традиция Джона Беньяна в романе К. С. Льюиса «Кружной путь, или Блуждания Паломника», 46

вони можуть жити в Пуританії, про список правил і заборон (алегорія до Закону Божого) та про «страшну чорну яму, в якій кишіли змії» (тобто Шеол згаданий у книгах Старого Завіту: Бут. 37, 35 / 42, 38 / 44, 29; 1Сам 2, 6; 2Сам. 21, 6; Проп. 9,10; Ос. 13, 14; Йона. 2, 3 та інші; та у Новому Завіті: Мт. 23:33; місце мук: Лк. 16:23; місце плачу і скреготу зубів: Мт. 8:12; Мт. 25:30; місце, де гинуть душа і тіло: Мт. 10:28; вічна мука: Мф 25:46; вічна погибель; Юд 1:6; вічний вогонь а інші) і до якої потрапляють за порушення правил.

Чим старшим ставав Джон, тим більше йому не давали спокою думки про неможливість ідеального виконання правил та яму загибелі правопорушників. Саме тому головний герой вирушає на пошуки духової радості. Це яскраво перегукується з фарисейським практикуванням релігії, яке полягає у строгому дотримуванні приписів Закону, але не сприяє зустрічі з істинним Богом, якщо в житті не має місця для любові і радості. Також, дотичний опис можемо бачити у «Здивованому радістю», коли Клайв Стейплз, після цілковитої втрати радості, намагається її повернути. Задля кінцевого успіху він складає собі цілу інструкцію для відтворення внутрішнього стану та настрою за допомогою виконання повсякденних справ – колишніх каталізаторів радості: читання віршів, слухання музики, прогулянок. В кінцевому результаті Люїс пише: «як тільки я відхилився від цих правил, радість приходила до мене»²¹³.

Впродовж подорожі Джон зустрічається з багатьма іншими персонажами та перешкодами, засвоює багато уроків. Наприклад, Матуся охороняє палігримів у дорозі, спрямовує їх у доброму напрямку, говорить притчами, ділиться з героями духовною премудрістю і пропонує допомогу – перенести їх через Ущелину. Остання є алегорією несправедного життя, що пролягає між душею людини і Богом. Як бачимо, Матуся уособлює духовну традицію, християнські цінності та в результаті стає потенційною рятівницею двох спів-прочан²¹⁴. Джон з Віртусом відмовляються від допомоги Матінки, не дослуховують її притчі, у результаті не

---

²¹³ Люїс К. С., Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью, 387

²¹⁴ Гильманов В. Х., Косинская А. С., Аллегорическая традиция Джона Беньяна в Романе К. С. Льюиса «Кружной путь, или Блуждания паломника», 47

можуть самотужки перебратися через Ущелину. Ущелина – це простір, який розділяє людину від Бога, – Вічної Радості. Образ Матусі є алегорією англіканської церкви, хоча Макграт вбачає у ній Церкву та християнство як такі загалом, а не лише певні деномінації²¹⁵ В такий спосіб Клайв Стейплз наголошує на тому, що Церква відіграє важливу роль на шляху до Радості. Лише через залученість до неї можливо досягнути Бога.

Містер Мудр (людський внутрішній механізм, що сприяє глибшому пізнанню, не завжди зрозумілому через пояснення²¹⁶) відкриває мандрівникам зміст євангельських притч Ісуса Христа про чесноти смирення, терпіння, любові, також розповідає про прихід Божого Сина на Землю, Його хресну жертву і воскресіння. Після зустрічі з Мудрецем Джон дізнається причину своїх пошуків, яка полягає у тому, що все життя він шукав богоспілкування, а радість як така була «побічним продуктом» досвіду досягнення трансцендентного. Окрім того, він також повторює слова Матінки про орендаря — Господарського Сина. Зміст притчі полягає у тому, що Син орендує землю для того, щоб його потім на ній вбили. Можемо прослідкувати співзвучність Люїса із Г. К. Честертоном та його «Вічною людиною», де Гілберт Кіт пише: «Він (Христос) прийшов у світ, щоб померти»²¹⁷. Обидва автори художніми засобами передають доктринальну істину, що Син Людський приходить на землю для того, щоб відкупити людський рід від гріхів і відкрити дорогу до вічності – Царства Небесного²¹⁸.

Герой К. С. Люїса проходить через Божу Долину, Місто Мерзоти, Ущелину, город Шумігам, крайню Північ, гору Духу Часу, та ін. Кожне з цих місць має свій особливий символізм, та позначає певний стан душі чи етап в житті людини. Оскільки автор описував власний досвід навернення, то згадані образи героїв він наповнив досвідом із минулого, яке ми проаналізували в контексті його зрілішого тексту автобіографії «Здивований радістю» у попередньому розділі.

---

²¹⁵ Макграт А., Клайв Стейплз Льюис человек, подаривший миру Нарнию, 221

²¹⁶ Пор. Lewis C. S., The Pilgrim's Regres [PDF], 153

²¹⁷ Честертон Г. К., Вечный человек. Москва 1991, с. 498

²¹⁸ Пор. Ефимова Л. Н., Шехирева Н. А. Странствие души в аллегории К. С. Льюиса «Кружной путь, или Благодания паломника» // Ярославский педагогический вестник. 2017. № 4. С. 337—341, тут 340

Макграт називає «Блукання прочанина» загадковим кросвордом, наповненим алюзіями до тогочасних діячів культури, мистецтва, науки медицини 1920-х – 1930-х рр.,²¹⁹ і відчитує в тексті вказівки на раціоналістичну філософію Просвітництва, романтичне мистецтво, сучасне мистецтво, фрейдизм, аскетизм, нігілізм, гедонізм, класичний гуманізм і релігійний лібералізм, які зманюють пілігрима з дороги та не задовольняють гостре бажання радості, туги за недосяжним ані інтелектуально, ані екзистенційно. «Оманливі об'єкти» бажання і їх фальшивість оголюються, коли вони не можуть втамувати глибинну тугу людини²²⁰. При аналізі тексту виникає враження, що Клайв Стейплз Люїс хотів викрити хибність і абсурдність своєї епохи, яка, в свою чергу, у цьому алегоричному романі змальована у образі Духу Часу.

Джон повертається на батьківщину вже змінений. Здобута радість допомогла йому *бачити те, що насправді є*. Істина, яка і є Радістю, змінює світ навколо і його сприйняття. Віра в Бога проливає людям світло на речі як вони є. Бачимо тут перегукування Люїса із Новим Завітом, а саме Другим посланням до Коринтян 3, 12-17:

Тож маючи таку надію, ми повні сміливости, а не як Мойсей, що на обличчя клав собі покрівець, щоб сини Ізраїля не дивилися на зникнення того блиску, що щезав; але їхній розум притупився, бо аж по цей день, коли читається Старий Завіт, той сам покрівець зостається невідкритий, Христос бо його усуває. І аж по сьогодні при читанні Мойсея лежить покрівець на серці їхнім. «Та коли звертається до Господа, спадає покрівець». Господь же – же дух, а де Господній дух, там воля.

Ціла історія подорожі прочанина до таємного острова триває на шляху між північчю – об'єктивним мисленням, яке опирається лише на розум, та півднем – суб'єктивними емоціями. Відхилення від золотої середини дороги затягує прочанина у певну пастку, в залежності від того, яким спокусам він піддався. За допомогою такого образу Люїс хоче показати полярність людського

---

²¹⁹ Пор. Там же, 219

²²⁰ Про концепцію бажання і туги у розумінні Люїса можна детальніше дізнатися із книги *McGrath A., Arrows of Joy: Lewis's Argument from Desire// The Intellectual World of C. S. Lewis*

внутрішнього світу, та ствердити те, що лише Матінка Кірк може примирити два полюси та привести людину до Бога – Радості.

Важливо для нас звернути увагу на назву згаданих творів в оригіналі, та порівняти їх, оскільки тоді зможемо краще зрозуміти місце та роль радості у філософського-богословській думці К. С. Люїса щодо конкретного твору. Джон Беньян називає свій твір «The Pilgrim's Progress» - шлях вперед, показує поступ у напрямі на дорозі до Бога, тоді як автобіографічний твір Люїса отримує назву «The Pilgrim's Regress»²²¹, що в українському перекладі міг би мати назву «Блукання прочанина». Проте, найбільш вдалою для розкриття суті книги підійшла б назва шляху «дорогою назад до вихідної цілі». Чому Люїс обирає такий спосіб мандрів? Напевне тому, що пройшовши цей шлях самотійно, він сміло може проникати у найпотемніші куточки людської душі та викривати найінтимніші болючі комірчини, чим власне і заторкує читача та наближає до себе, бо пізнав нелегкий і болючий шлях навернення зсередини. Люїс вважав достовірною лише ту навігаційну карту життя, яка пройшла перевірку на придатність до виведення сенсу з людського досвіду²²². Виходячи з таких переконань, він пише дану працю після свого навернення, виключно на власному досвіді. Адже в образі головного героя Джона сучасник Люїса міг упізнати не лише автора, але й себе на складній дорозі віри.

Для кращого сприйняття твору Клайв Стейплз, як знавець середньовічної літератури, обрав алегоричний прийом, який за допомогою образів полегшує розуміння складних конструктів, які новонаверненому християнину було б не під силу одразу обрамити у найбільш вдалі і зрозумілі для реципієнта слова. Насичений великою кількістю символічних героїв опус К. С. Люїса залишає перед читачами далеко не його епохи справді складне завдання – розшифрувати і зрозуміти підтекст послання автора. Так аналізує даний творчий етап Клайва Стейплза Алістер Макграт та зазначає, що Люїс з плином часу сам бачив

---

²²¹ У перекладі Н. Трауберг на російську мову «The Pilgrim's Regress» звучить як «Кружной путь или блуждания паломника».

²²² Макграт А., Клайв Стейплз Льюис человек, подаривший миру Нарнию, 218

проблему у розумінні змісту тексту читачами, оскільки опус був написаний на основі певної епохи, яка відійшла, а її виклики перестали бути актуальними для читача з іншого відрізка часу, про це детально пише сам Клайв Стейплз, починаючи свою пояснювальну записку до «Блукання прочанина»²²³.

Даний роман-алегорія є застереженням К. С. Люїса для потенційних духовних мандрівників перед спокусами і викликами, так званими «помилковими поворотами», що чигають на шляху до віри в Бога. Макграт підтверджує це словами: «Найкращий спосіб зрозуміти цей роман – бачити в ньому розповідь про виклики в пошуках істинних джерел, об'єктів і цілей людських бажань»²²⁴. Клайв Стейплз описує нелегкий процес навернення так детально, бо сам досвідчив це. Обираючи зворотній шлях для прочанина, Люїс хоче, вже просвічений світлом Істини, пройти знову повний темряви шлях, на якому зустрічаються підміни радості і сказати, що вона (Радість) – не в них. Підтвердження цьому знаходимо у словах: «Я сам почергово обманювався кожною із цих псевдовідповідей і вдивлявся в кожную з них доволі пильно, аби виявити підробку»²²⁵.

Залишається запитання: Яким є справжній об'єкт бажання – отої «нестримної туги»? К. С. Люїс аргументує відповідь на це питання ідеєю Блеза Паскаля: в середині людської душі існує безодня, заповнити яку може тільки Бог. А за словами самого Клайва Стейплза, «у нашій душі є стілець, який призначений для Гостя, що має прибути, і... якщо природа нічого не творить просто так, то має бути і Той, хто міг би сидіти на цьому стільці»²²⁶. І лише тоді, коли людина відчуває тугу і бажання здобути радість знову, вона відкриває свою справжню природу і пізнає свої цілі, які вартує здобути. За словами К. С. Люїса: «Радість – це єдине, чого варто бажати»²²⁷.

---

²²³ Lewis C. S., *The Pilgrim's Regress* [PDF], 146

²²⁴ Макграт А., Клайв Стейплз Льюїс человек, подаривший миру Нарнию, 220

²²⁵ Lewis C. S., *The Pilgrim's Regress* [PDF], p. 8

²²⁶ Lewis C. S., *The Pilgrim's Regress* [PDF], p. 10

²²⁷ Люїс К. С., Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью, 385

3.2. Радість у горі («Спостереження над горем», 1961)

«Спостереження над горем» – ще одна автобіографічна праця К. С. Люїса, причиною написання якої стала смерть Джой Девідман – дружини письменника. Люїс досвідчив у житті дві втрати, які мали на нього великий вплив: смерть матері та смерть коханої. Велике горе принесло йому можливість переглянути свою віру в Бога та стосунки з Ним. Саме так можемо відчитати радість у даному творі, адже вона повторно відновилася разом із глибокою вірою і переконаністю, що Господь є. Це похитування віри прийшло до особи, котра і так довго ішла до прийняття Всевишнього. Пережитий досвід втрати дружини наприкінці життя Люїса став ще одним етапом поглиблення стосунків з Богом.

Опубліковані записи є цінними для читацької аудиторії з тієї причини, що в них Люїс описав власний досвід і супроводжуючі його емоції під час пережиття втрати коханої. Праця наскільки наповнена аналізом та глибокими роздумами стосовно переживання людиною горя втрати, що навіть друзі радили даний твір до читання самому автору. К. С. Люїс його під псевдонімом «Н. У. Клерк», хоча першопочаткова пропозиція була Dimidius^{228, 229} Якщо у «Проблемі страждання»²³⁰ Клайв Стейплз більше осягає біль людини за допомогою рацію, то «Спостереження над горем» - це особиста суб'єктивна реальність. Особисто пережите горе дозволило Люїсу виправдати чи спростувати всі настанови та аргументи його попередніх праць на богословську тематику. В одному з листів до Артура Гривза Люїс писав: «Коли ситий життям по вінця, берись за перо: чорнило, як я давно зрозумів, – найкращі ліки від всіх людських негараздів»²³¹. Люїс скористався власною порадою другу, і здобув свободу, виклавши власні думки і біль на папір.

²²⁸ Dimidius – з лат. «розрізаний навпіл», що теж може свідчити про тодішній духовний упадок автора

²²⁹ Пор. Макґрат А., Клайв Стейплз Льюис человек, подаривший миру Нарнию, 431

²³⁰ «Проблема страждання» - одна з книг з-посеред богословського доробку К. С. Люїса, видана у 1940 р., присвячена темі людського страждання. В цій праці автор намагається відповісти на питання: Чому існують страждання, біль, горе? Чому страждають невинні? Як усе це співвідноситься з Божою любов'ю та справедливістю?.

²³¹ Макґрат А., Клайв Стейплз Льюис человек, подаривший миру Нарнию, 430. Цит. за: Письмо к Артуру Гривзу от 30 мая 1916 року // Letters. Vol. 1. P. 187

Окрім психологічного аналізу людського стану у стражданнях, дана праця також цінна тим, що показує вразливість раціональної віри у час випробувань, а також іспитовий період життя Люїса щодо міцності його віри. «Бог не випробовував мою віру чи мою любов, задля того щоб перевірити їх на міцність. Він і так все знає. Я сам цього не знав»²³². В цьому контексті автор називає власну віру картковим будиночком, який руйнується при найменшому зовнішньому втручанні.

Процес утвердження віри проходив в кілька етапів. Серед тексту знаходимо думки:

- Можливо Бога нема? (Чому Він є, коли нам так добре, і Його нема, коли нам так погано)²³³;
- Можливо Бог є, але Він – тиран і садист. (Тут Люїс порівнює Бога із хірургом, чи зубним лікарем, і каже, що операція необхідна. Ніяка пристойна людина просто так завдавати страждань не буде. Отже, в цьому всьому є сенс, і Бог є, але швидше за все Він – злий.)²³⁴.

Можна прослідкувати як книга, яка завершується вірою, «дорогою піднімає всі найтемніші сумніви»²³⁵.

Концентрація на власному горі не дозволяє людині відкритись на допомогу. Людина наче стоїть на місці і не робить кроку вперед назустріч радості, яка хоче прийти разом із допомогою Б/ближнього. Це також дуже схоже на егоцентризм у добробуті, який ми аналізували під час розгляду психологічного розуміння радості. Якщо там Бога не треба, бо і без Нього все добре, то тут Бога не треба, бо Його і так немає. Повні сліз очі не дозволяють людині об'єктивно бачити реальність²³⁶. Тому, коли в житті є Господь, тоді віра в Його всемогутність проливає в життя людини світло надії, в якому ясно видно

---

²³² Льюїс К. С., «Боль утрати» // <https://www.litmir.me/br/?b=18287&p=7> (15. 11. 2020)

²³³ Пор. Льюїс К. С., «Боль утрати» // <https://www.litmir.me/br/?b=18287&p=2> (16. 11. 2020)

²³⁴ Пор. Льюїс К. С., «Боль утрати» // <https://www.litmir.me/br/?b=18287&p=6> (15. 11. 2020)

²³⁵ Макрат А., Клайв Стейплз Льюїс человек, подаривший миру Нарнию, 435. Цит. за: Письмо сестре Мадлеве от 1963 // Letters. Vol. 3. P. 1460.

²³⁶ Пор. Льюїс К. С., «Боль утрати» // <https://www.litmir.me/br/?b=18287&p=6> (15. 11. 2020)

реальність. «Віра тримає світильник запаленим; коли належить перейти очікування, світильник віри горить до останнього; і коли очікуване врешті приходить, вона все одно залишає світильник горіти і ніколи не забуває про те, що це було неможливо»²³⁷.

Для Люїса неможливим було прийняти смерть Джой, але прийнявши Бога, він прийняв і трагедію смерті дружини. Клайв Стейплз побачив власний егоїзм (оплакування Джой було лише бажанням відновити своє минуле), випробування горем відкрили Люїсу його обмеженість і слабкість перед викликами життя. Порівнюючи Бога із хірургом, садистом, Люїс пише про страшні муки, які в результаті приводять людину до переміни, до здобуття іншої якості. Нова здобута самість уможливорює розуміння змісту прожитих страждань. Досвідчуючи терпіння, людина наслідує шлях свого Вчителя, і цим наближається до Нього (див. Мт. 16, 24). Прийняття терпіння передбачає і самозречення, яке досконало можливе лише в Ісусі Христі.

Досліджувана нами категорія радості з'являється у «Спостререженні над горем» із фразою: «Ох, якби я тільки міг розділити, взяти на себе її страждання»²³⁸. Клайв Стейплз усвідомлює, що вповні цього зробити неможливо, адже завжди залишаються рамки власного «Я». З цього моменту Люїс розвертає власні роздуми над горем і розглядає страждання під світлом христології. Ісус Христос добровільно зробив крок абсолютної самопожертви, істинно люблячи людство, взяв на себе його біль і страждання, щоб звільнити кожну людину від гріховного тягара. В процесі самоаналізу в часі горя Люїс знаходить Господа. На цьому етапі життя він повторно усвідомлює незрозумілий раніше зміст жертви Ісуса Христа, який йому пояснювали друзі: Толкін і Дайсон. Людство вже відкуплене, звільнене від страждань і прямує дорогою до зустрічі із Отцем.

---

²³⁷ Кьєркегор С., Евангелие страданий, <https://www.pravmir.ru/evangelie-stradaniy/> (21. 08. 2020)

²³⁸ Льюис К. С., «Боль утрати» // <https://www.litmir.me/br/?b=18287&p=6> (16. 11. 2020)

Примирення з Богом Клайв Стейплз знайшов тоді, коли усвідомив, що потрібно все приймати від Бога з подякою. «*Прослава* — це один із проявів любові, що вносить в неї певний елемент радості. А прославляти потрібно в такому порядку: Його як того, що дарує, і її як дар. Адже прославляючи, ми певною мірою отримуємо задоволення від предмету прослави, хоч би як далеко він від нас був»²³⁹. Тому Люїс, досвідчивши втрату, яка завдала йому глибокої рани, зумів трансформувати її у вдячність за їхню з Джой Девідман історію кохання. Любов принесла і радість буття разом, і подальший живий спогад про дружину після її трагічної смерті. За таких обставин радість зовсім не має присмаку веселості, як це визначалось у психологічному вимірі радості. Радість, про яку говоримо тут, болить, але від того вона все більше набуває своєї суті. Такий біль, що має своє джерело в радості, пов'язаний з тугою за втратою райського стану до гріхопадіння. Досвід описаного болю приносить відчуття неможливості самотійного зцілення такого стану²⁴⁰. Зцілення можна знайти через занурення у Божу любов та відновлення зв'язку з Ним. Любов, прийняття і радість маємо можливість досвідчувати вже тепер, адже «ця радість є теперішнім, а не майбутнім. Він уже дав її нам: це Христос, це Царство Боже, вони вже прийшли на землю²⁴¹». Однак, повнота її – у прийдешньому.

Відновлений зв'язок з Богом полегшує страждання, які зустрічаються на життєвому шляху. У парадигмі стосунків людина - Бог зрозумілим стає зміст страждань, який, на думку Віктора Франкла²⁴², дає людині надію, яка, в свою чергу, пробудить відчуття щастя²⁴³. Аналізуючи біблійний вимір радості, ми могли побачити, що чесноти віри, надії, любові приводять людину до радості. Тому бачачи зміст страждань як єднання з Богом та здобуття вічної радості у прийдешньому, через досвідчування тимчасових терпінь у дочасному періоді

---

²³⁹ Люїс К. С., «Боль утрати» // <https://www.litmir.me/br/?b=18287&p=8> (16. 11. 2020)

²⁴⁰ Пор. Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 321

²⁴¹ Кріфт П., Усе що б ви хотіли знати про небо, 194

²⁴² Віктор Франкл - австрійський психотерапевт, психіатр, в'язень нацистських концтаборів, автора книги «Людина у пошуках справжнього сенсу».

²⁴³ Пор. Burg A., “Falling Moon”: A Beautiful Short Animation about the Decision to Be a Mother // <https://catholic-link.org/difficult-choice-greatest-joy/> (16. 11. 2020)

життя, людина здатна витерпіти випробування за умови, що кінцевий результат страждань не лише зрозумілий, але і бажаний, а його відсутність, для людини онтологічно неприпустима. Єднаючись з Господом, людина здобуває Єдиного і Доброго Наставника у житті, якого прагне наслідувати, дорогою якого хоче іти.

3.3. Традиції Люїсового «богослов'я радості» у сучасній апологетиці та євангелізації

Клайв Стейплз Люїс пророкував забуття свого творчого доробку впродовж перших п'яти років по смерті, оскільки в час надходження доби секуляризму він випадав із культурної ходи свого часу, бо відстоював застарілі супроти мейнстрімних погляди. Чад Уолш – американський літературознавець, автор першої книги про Люїса, опублікованої у 1949 році, також підтримував думку про зникнення імені Клайва Стейплза зі списку популярних письменників, проте передбачав імовірний інтерес читачів до нарнійського циклу Люїсової фантастики в далекому майбутньому. Та на превелике здивування, Люїсова думка популярна серед світу літераторів, богословів і любителів книги досі. Чому?

Журнал *Times* в своєму некролозі назвав Люїса «одним із малих пророків християнства», захисником віри, який «модною ерудицією відстоював немодну ортодоксію перед ересями свого часу»²⁴⁴. Саме «модна ерудиція» стала запорукою Люїсової популярності, а його метод «творчого богослов'я» «полонить серця і уми, відкриває розуму і уяві багатства християнської віри».²⁴⁵ На думку Люїса, уява людини є хоч не досконалим, але все ж інструментом відображення Божественного задуму, за допомогою якого людина осягає істини християнської віри. Роль уяви в людському духовному житті ми розглянули в попередньому розділі. Ефективність методу Люїса підтверджується словами

---

²⁴⁴ Макґрат А., К. С. Люїс. Человек, подаривший миру Нарнию, 454. Цит. за: Deffend of the Faith // Time. 6 December 1963.

²⁴⁵ Макґрат А., К. С. Люїс. Человек, подаривший миру Нарнию, 460

самих новонавернених, які, перераховуючи основні впливи на них, називали ім'я Клайва Стейплза²⁴⁶. Каліст Уер у статті «Чи можна вважати К. С. Люїса «анонімним православним?»» щодо Люїсового звертання до образів як засобу проповідництва пише:

Опираючись на розум, він все ж таки знає, що ані людська мова, ні раціональні докази не в змозі виразити вповні трансцендентної істини. Він зрозумів, що логічна дискусія, на загал – філософське мислення можуть тільки натякнути, але не виразити, і визнав, що найближче ми приходимо до Бога через вірші, міф, символ. Тому він висловлює найглибші прозріння у казках і притчах²⁴⁷.

Найбільш популярною працею Люїса в галузі християнської апологетичної літератури стала книга «Просто християнство» – раніше підготовлений цикл радіопередач для BBC. Як зазначає Макграт, «Просто християнство стало маніфестом нового християнського руху, зосередженого на основах віри»²⁴⁸, які є рушійною силою для об'єднання довкола божественної особи Христа. Ідеєю книги було викласти простою мовою для звичайних людей основні істини християнства і сприяти побудові єдиного Тіла Христового на міцному камені віри, без згубного розрізнення між деномінаціями Церкви. Люїсова тактика проповідування через художньо-філософські тексти працює і досі та втілює ідею «Просто християнства», оскільки його «апологетичний підхід опирається на загальноприйнятні принципи, тонкі спостереження і єдиний для людства досвід»²⁴⁹.

Сам Люїс ніколи не вважав себе людиною, певним чином причетною до церковного провідництва, але мислив себе освіченим мирянином, який через голову кліриків напяму звертається, у доступній формі, до простих християн²⁵⁰. Зустріч К. С. Люїса з Радістю стала відправним пунктом для його подальшої богословсько-євангелізаційної праці. У статті «К. С. Люїс: Євангелізація і вклад в культуру» Джері Рут, доктор наук, викладач благовістя у Вітон Коледжі

---

²⁴⁶ Макграт А., К. С. Люїс. Человек, подаривший миру Нарнию, 461. Цит. за: Pearce J., C. S. Lewis and Catholic Church.

²⁴⁷ Каліст Уер єпископ Диоклійський, Можно ли считать К. С. Люїса «анонімным православным»? // Просто християнство. Любов: Собр. Соч. в 8 т. Т1. Москва 2004, 283

²⁴⁸ Макграт А., К. С. Люїс. Человек, подаривший миру Нарнию, 461

²⁴⁹ Там же, 464

²⁵⁰ Пор. Там же, 460

(США), аналізує постать Люїса як євангелиста. Метою людини, що досвідчила стан «surprised by joy» було допомогти людям особисто зустрітися Богом, тобто євангелізувати суспільство. Клайв Стейплз горів думкою: «Якщо сьогоднішні дорослі стануть християнами, завтрашні діти отримають християнську освіту», яка допоможе новому поколінню перемінити власні серця. Доктор Рут виокремлює три важливі віхи Люїсового євангелізування²⁵¹:

1. він готував людей до прийняття звістки Євангелії;
2. євангелізаційна риторика Люїса була зосереджена виключно на Христі;
3. він активно використував в своїх книгах уяву.

Саме завдяки залученню уяви до проповіді через тексти, Клайв Стейплз став популярним та любленим читачами., Через задіювання образів, що виринали в людській уяві, людям яснішим ставав незрозумілий до того наратив християнської доктрини. Образність тісно пов'язана з мистецтвом, таким чином Люїс вважав, що найкращі зразки мистецтва вказують нам на глибинні структури реальності, скеровують людство в його безупинному пошуку істини і сенсу²⁵². Особливу функцію мистецтва як маяка у пошуку Радості ми могли побачити у автобіографії Клайва Стейплза.

Богословський доробок Люїса знайшов своє продовження у творах сучасних авторів, багато з яких проголошені апологетами сьогодення. Вони не лише будували свої праці на основі спадщини Люїса, але й засвоїли та вдосконалили його таланти – говорити просто про складне. Найпершим згадаємо американського католицького апологет, професора філософії в Бостонському та Кінгс коледжах – Пітера Кріфта, відомого своїми доробками «Основи віри», «Все що Ви хотіли би знати про небеса», «Повернення до чесноти» та ін. Зокрема у «Все що Ви хотіли би знати про небеса» Кріфт, опираючись на тексти Люїса, пише про своє бачення неба та пекла, а також обґрунтовує власну думку щодо

---

²⁵¹ Root J., C.S. Lewis, Evangelism, and Cultural Engagement. // <https://www.christianitytoday.com/edstetzer/2018/april/cs-lewis-evangelism-and-cultural-engagement.html> (17. 11. 2020)

²⁵² Пор. Макґрат А., К. С. Люис. Человек, подаривший миру Нарнию, 471

предмету нашого дослідження – радості. Особливо пов’язує двох апологетів те, що у переліку своїх доробків Кріфт має працю «К. С. Люїс. Критичне ессе», в якому послідовно аналізує кожен твір, що вийшов з-під пера Клайва Стейплза, стиль його писання, спосіб донесення думки до читацької аудиторії, основні письменницькі інструментарії.

Пітер Кріфт пише, що Люїс – його улюблений автор, який захоплює стилем писання, викладом думки: «Одна річ, яка робить Люїсівський стиль християнства таким привабливим — його манера висловлювання: конкретна, яскрава, звільнена від балаканини і повна солідних матерій. Замість того, щоб сказати: «Ми потребуємо духовного переродження», він каже: «Зараз ми подібні до яйця. Але ми не можемо продовжувати своє невизначене існування, залишаючись лише гарним, милим яйцем. Ми маємо вилупитися із яйця, бо інакше наш кінець буде фатальним». («Просто християнство»)²⁵³

Аналізуючи Люїсову творчість, Кріфт наголошує на таких основних підвалинах його творчості, як романтизм (який мав своє джерело у норвезькій міфології та захопленні природою) і раціональність (холодного логічного мислення Люїса навчив приватний репетитор Кирк Патрик²⁵⁴). Вплив, який мав на Люїса Кирк Патрик, сам Люїс згодом справив на своїх шанувальників, які також стали на дорогу проповідництва. З цієї причини його твори на релігійну тематику стали живими і цікавими, такими, що оживляють думку читача і провокують його на роздуми.

Християнство Кріфт називає третьою опірною темою Люїсової творчості. У власних опусах Клайв Стейплз висловлює істини, а не відшліфовує достовірність православної віри від нашарованих століттями міфів. Ще однією важливою Люїсовою зброєю є правда, яка зазвичай обурює, але має також властивість обеззброювати. Кріфт зазначає, що Люїсові друзі чи рідні готові

---

²⁵³ Кріфт П., К. С. Люїс. Критическое эссе // <https://azbyka.ru/fiction/k-s-lyuis-kriticheskoe-esse-piter-krift/> (17.11 2020)

²⁵⁴ Люїс К. С. Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью., 365-366

були повставати проти нього через гостре лезо правдивості.²⁵⁵ Але все ж, незважаючи на те, що Клайв Стейплз не був кваліфікованим знавцем теології, його важливим внеском у царину богословської літератури є досліджуваний нами концепт радості, який у часі двох світових воєн та секуляризму відійшов був на задній план. У час, коли суспільство боролось за виживання або прагнуло підвищити своє благополуччя поза Богом, Люїс став рупором конечної приналежності людини до Бога.

Іншим сучасним спадкоємцем Люїса є Ніколас Томас Райт – єпископ Даремський, один із провідних біблістів і богословів нашого часу, професор Нового Завіту в Оксфорді і Кембриджі. Він також автор численних досліджень Нового Завіту та понад сорока науково-популярних видань. У контексті Люїсового богослов'я, співзвучною є книга Райта «Справжнє християнство», яка поміщає в собі прості істини віри, покликані змінити життя свого читача. А його книжки «Здивований Надією» (2008) та «Здивований Євангелієм» (2014) ховають у собі відкриту алюзію на назву автобіографії К. С. Люїса. Райта часто називають сучасним Люїсом, оскільки він теж підіймав теми справедливості (моральний закон існує незалежно від людини), духовності (опір секуляризму), відносин (стосунки з іншими людьми є дарунком Бога), краси (краса вказує на далекий від сучасності світ)²⁵⁶. Окрім того, єпископ Даремський отримав титул «сучасного Люїса» завдяки схожому стилю писання та вмінню говорити простими словами на складні теми. Ймовірно, схожістю у способі викладу думки Н. Т. Райт і К. С. Люїс зобов'язані Г. К. Честертону, своєму спільному натхненнику.

Сам єпископ Н. Т. Райт про Клайва Люїса каже так: «Його ясність розуму, широта читання (і фотографічна пам'ять), глибока, продумана віра та ясна, наповнена світлом проза роблять його наставником для всіх, хто пише про

---

²⁵⁵ Пор. *Крифт П.*, К. С. Люїс. Критическое ессе // <https://azbyka.ru/fiction/k-s-lyuis-kriticheskoe-esse-piter-krift/> (17.11.2020)

²⁵⁶ *Ostling R. N.*, Wright: 21st century C.S. Lewis?. // http://legacy.decatordaily.com/decatordaily/religion/060325/lewis.shtml?fbclid=IwAR3BcMibtv8gjM6_m2dMjD2FQcE6JLBLQVHY2-CZVUX72v6wWDkpyoSjt6E (29. 11. 2020)

християнську віру для «звичайної людини»²⁵⁷. Звідси, можемо зробити висновок, що для Райта Люїс є натхненником у проповідницькому служінні. Схоже, Райт є один із гідних виконавців заповіту Люїса: «Кандидати на християнське служіння повинні перекласти важкозрозумілий теологічний уривок на звичайну розмовну англійську мову. Якщо ви не можете цього зробити, то ви або його не розумієте, або ви не вірите. Я все життя намагався відповісти на цей виклик».²⁵⁸

Ще на початку кар'єри Н. Т. Райта його хресний батько сказав: «Світу потрібні апологети, щоб зробити для завтрашнього світу те, що Люїс зробив для вчорашнього». Повинно було пройти трохи часу, перш ніж Райт наважився втілити в реальність романтичну мрію хресного батька: «Обділений кількома дарами Люїса, я кульгаю за ним, вдячний за його мужність, ясність та відданість, сподіваючись наслідувати якнайкраще»²⁵⁹.

Як і Пітер Кріфт, Ніколас Томас Райт написав свою аналітичну працю під назвою «Просто Люїс» (в оригіналі «Simply Lewis») як алюзію до книги «Просто християнство», а Райтове «Справжнє християнство» жваво порівнюють із Люїсовим трактатом «Просто християнство». У своїй книзі Райт намагається відповісти на прості питання звичних людей: Чому справедливість справедлива? Чому так багато людей прагнуть до духовності? Чому ми прагнемо стосунків? Чому краса така гарна? Згідно з Н. Т. Райтом, кожне з цих питань вводить нас у таємницю того, ким є Бог і що Він хоче від нас. Протягом двох тисяч років християнство стверджувало, що відповідає на ці таємниці, і відомий біблійний вчений та англіканський єпископ показує, що християнство продовжує робити це і сьогодні. Як і Люїс у класичному тексті «Просто християнство», Райт обґрунтовує християнську віру від початку її виникнення, припускаючи, що читач починає з тієї ж точки, без будь-якої прихильності до християнства, і,

---

²⁵⁷C. S. Lewis., C. S. Lewis: A Mentor To Ponder // <https://www.cslewis.com/c-s-lewis-a-mentor-to-ponder/> (16. 11. 2020)

²⁵⁸C. S. Lewis., C. S. Lewis: A Mentor To Ponder // <https://www.cslewis.com/c-s-lewis-a-mentor-to-ponder/> (16. 11. 2020)

²⁵⁹Там же

можливо, навіть певного негативного ставлення до нього. Його мета – подати християнство якомога простіше та доступніше. Таке ж завдання стояло і перед Люїсом, коли він вперше описував свій шлях навернення у апологетичному романі «Блукання прочанина».

Ейвер Роберт Даллес та Роберт Еммет Баррон – єпископи, духовна праця яких базується на Люїсових текстах і методах. Ейвер Роберт Даллес – священник єзуїт, богослов і кардинал Католицької Церкви – один із числа перших дослідників творчості К. С. Люїса. Зокрема, йому належить аналітична праця «Просто апологетика», в якій він представляє основні теми Люїсового богослов'я, опираючись на тексти мислителя, та зазначає, що саме «гостра логіка та приваблива риторика завоювали йому стійке місце в історії християнської апологетики»²⁶⁰. Роберт Еммет Баррон — американський єпископ-помічник католицької архідієцезії Лос-Анджелеса, засновник всесвітньої медійної християнської організації «Word on Fire» у статті «К. С. Люїс та мистецтво євангелізації» аналізує євангелізаційні методи Клайва Стейплза.

Найперше він відзначає, що Люїс завоював довіру людей, оскільки сам перейшов нелегкий шлях перед тим, як повірити в Бога. Віра не давалась йому природнім шляхом, від сімейного середовища чи виховання (хоч він виростав у релігійній родині – прим. авт.), свою віру він здобув самотужки. З цього приводу особа К. С. Люїса є близькою для людей, які, попри пропаганду секулярного світу, все ж тривають на дорозі пошуку Бога.

Іншою причиною успіху, на думку Баррона, було те, що Люїс прийшов у богословське, апологетичне середовище зі світу літератури. Його наповнені духовно-символічними змістами образи «спрацьовували» у роботі з читацькою аудиторією. Рідний стиль художнього письма став у пригоді ще й тому, що допоміг Люїсу розпізнати у біблійній історії людства драматичний сюжет. «Біблія - це жорстока пригодницька історія, повна драматизму, розворотів,

---

²⁶⁰ Avery Cardinal Dulles, Mere apologetics // <https://www.firstthings.com/article/2005/06/mere-apologetics> (18.11.2020)

пригод і позначена щасливим і тріумфальним кінцем.»²⁶¹ Клайв Стейплз вважав, що Церква не мусить обмежувати доктрину віри рамками академізованих висловів і формул. Саме тому Люїс вдається до творчого богослов'я та прагне «євангелізувати уяву». Тому свідомість читачів після зустрічі з його творчістю засіяна зернинами Доброї Новини.

Сам єпископ Баррон продовжує справу Люїса, промовляючи до пастви через серіал «Католицизм», автором і ідейником якого є сам. Ідея серіалу полягає в тому щоб подати доктрину та історію Католицької Церкви через засоби, які є ефективними у наш час, в даному випадку через медійні засоби кіноіндустрії.

Люїс бачив проблему у застарілому способі проповідання представниками Церкви громаді, про що висловився він на засіданні Ради Кембриджу 12 травня 1959 року так: «Найкраще ми дізнаємося про пастухів, коли подивимося на їхніх овець... а не на інших пастухів... Я вівця, кажу пастухам те, що може сказати лише вівця. І зараз я починаю своє бляєння». Метою звернення Люїса до представників духовенства було заявити про наростаючу потребу Церкви у реформі, яка і прийшла з II Ватиканським собором у 1962 р.

У промові Люїс озвучив потребу людей черпати знання про доктрину віри із зрозумілої їм богословської інтерпретації кліриками Святого Письма, а вона можлива лише у випадку залучення додаткових критичних. У доповіді Люїс називає таку методикау «сучасна теологія».²⁶²

Виголошена К. С. Люїсом промова згодом стала есеєм під назвою «Модерна Теологія та Біблійна критика» (оригінальна назва “Modern Theology and Biblical Criticism”), який засвідчує Люїсову компетентність у галузі богослов'я та усвідомлення існуючої проблеми між суспільством та Церквою.

---

²⁶¹ Bishop Barron R., C.S. Lewis and the art of evangelization // <https://www.catholicnewsagency.com/column/cs-lewis-and-the-art-of-evangelization-2738> (19. 11. 2020)

²⁶² Heck J., “Modern Theology and Biblical Criticism” in Context” // https://www.researchgate.net/publication/305653684_Modern_Theology_and_Biblical_Criticism_in_Context (19. 11. 2020)

Серед іншого, Люїс зауважував, що релігійні проповідники наголошують на неможливості чудес. В контексті автора, який говорить про Бога через лексему Радість, реальність чудес (які очевидно несуть за собою радість) була необхідною, оскільки вона є потенційним аргументом на користь існування Бога²⁶³. В межах Біблії, як ми могли бачити раніше, чудо було каталізатором радості, а разом з тим вказувало на милосердя та всемогутність Ісуса, а також Його неземну природу.

Реакція на виступ Клайва Стейплза була різною (на зустрічі були представники полярних переконань щодо богослов'я), проте Люїсові влучні зауваження і ґрунтовна аргументація показали його як ерудованого мислителя в галузі богослов'я. Це підтвердив Остін Фаррер, найяскравіше інтелектуальне світило Оксфорду: «це есе потрапило прямо в ціль і є «найкращим зі всього написаного Люїсом»²⁶⁴.

Представлені нами короткі відомості про послідовників Люїса, їх аналітичні думки щодо його творчості свідчать про перспективність подальших досліджень царини «творчого богослов'я» та його місця в євангелізаційній роботі з людьми.

Отож, спадщина Люїса не канула в небуття, а знайшла своїх шанувальників та продовжувачів, хоча сам глибинний концепт сприйняття Бога, який Люїс назвав Радістю, не здобув особливого авторитету.

Люїсова Радість не є дослідженою і в науковому дискурсі. Концепт радості, як основний провідник та мірило у Люїсовому сприйнятті Бога, цілком залишився поза увагою дослідників. Зрештою, євангелізація через призму біблійної радості видається перспективним способом, котрий потребує ширшого

---

²⁶³ *A Pilgrim in Narnia.*, Review of “C.S. Lewis and the Christian Worldview” by Michael L. Peterson // <https://apilgriminnarnia.com/2020/10/13/peterson-review/> (19. 11. 2020)

²⁶⁴ Heck J., “Modern Theology and Biblical Criticism” in Context” // https://www.researchgate.net/publication/305653684_Modern_Theology_and_Biblical_Criticism_in_Context (19. 11. 2020)

вивчення. Радісне богослов'я говорить саме за себе, промовляє до людей «пост-християнської епохи» промовистіше за філософські та апологетичні аргументи.

Висновки

У даній магістерській роботі ми розглянули категорію радості у творчості англійського письменника Клайва Стейплза Люїса. В результаті проведеного дослідження ми дійшли до наступних висновків..

Найперше, компаративний аналіз радості у площинах філософії, психології, християнської доктрини та Святого Письма показав суттєві відмінності розуміння цього явища, залежно від обраних критеріїв його означення. У межах психології з'ясувалося, що радість є продуктом задоволень та благополучного життя. Радість ніколи не можна здобути, зосереджуючись на собі, власних потребах і проблемах, бо вона хоче бути спрямованою від особи назовні. Також, радість виникає від життя *тут і тепер*, через вміння людини приймати життя і себе у потоці подій. Таке розуміння радості ми виокремили у богословському вимірі, яке полягає у здатності віруючої особи приймати світ і людей як Божий дар. Правдива радість є глибоким пережиттям духовного характеру.

Досліджуючи категорію радості, ми також співставили її зі станами суму, нудьги, богопокинутості. Як виявилось, найкраще говорити про антиподи радості у контексті філософії екзистенціалізму. Найбільшою прогалиною останньої є цілковита зацикленість людини на собі та відсутність простору для присутності Бога в житті, і як наслідок відсутність Р\радості.

Радість цурається людського самовеличання і надії на власні сили. Найкращим способом для особи досвідчити Радість є відкритись на довіру до Бога і Його дію у власному житті. Зразковим прикладом цьому є Пресвята Богородиця у Її тривожному стані під час Благовіщення. З цього моменту у нашому дослідженні ми наблизились до біблійного розуміння радості.

Так, досліджувана нами радість не знайома фарисеям, хоча вони старанно виконували Божий Закон. Біблійна радість дозволяє людині переживати світ з

дитячою відкритістю, що виражається у танцях царя Давида, у гарячій вірі і надії, у любові і цілковитому прийнятті Іншого.

У другому розділі ми проаналізували життєвий шлях К. С. Люїса у пошуку Радості, виокремили основні її джерела, а також з'ясували визначення радості у розумінні Клайва Стейплза.

Основною тезою, навколо якої будується автобіографічний мемуар «Здивований радістю», є наступне окреслення радості:

...незадоволене бажання, яке саме по собі є бажанішим за будь яке задоволення. Я назвав це почуття радістю, і це науковий термін, який не можна ототожнювати зі щастям і задоволенням. У моєї радості є з ними одна спільна властивість – кожен, хто їх досвідчив, хоче їх повернути. Сама по собі радість швидше схожа на особливу тугу, але це саме ті муки, яких ми жадаємо. Безсумнівно, кожен, хто їх проживав, не проміняв би їх на всі задоволення світу. Задоволення, як правило, в нашому розпорядженні; над радістю ми влади не маємо.

У дитинстві Люїс знаходив радість у літературі, неживій та дикій (аскетичній) природі, згодом – у музиці. Віднайдені у мистецтві образи, які стали близькі до Клайвових відчуттів радості, послужили встановленню радості як одному із важливих елементів у пізнанні Бога. Люїс підкреслює зв'язок радості з уявою, називаючи останню «дзеркалом небесної істини». Таке розуміння наближає Клайва Стейплза до Церковної традиції та ігнатіанської духовності.

З часом Люїс все більше усвідомлює, що глибинна природа радості лежить поза видимим світом. У дорослому віці він окреслює радість як феномен непритаманний егоцентричній, розбещеній людині. Також, після цілковитої втрати радості і болісного очікування її повернення, Клайв Стейплз усвідомлює, що влади над Радістю не має. Зустрівши Радість знову, Люїс дійшов висновку, що знайти її можна лише відвернувшись від себе самого. Винагородження радістю як наслідок орієнтованості на ближнього є однією з основних думок папи Франциска, який наголошує на зовнішній природі Радості, яка дається людині Святим Духом, тому влади над нею не може бути.

У автобіографічному опусі «Здивований радістю» Клайв Стейплз означає відчуття радості, спорідненого з тугою, через німецький романтичний термін

Sehnsucht. Застосовуючи апологетичний «аргумент від бажання», Люїс пише про те, що всяке бажання має бути задоволеним, і навіть на перший погляд неможливе для втамування прагнення радості теж має своє сповнення. У такий спосіб К. С. Люїс говорить про існування Бога, який для нього є джерелом істинної радості.

До навернення радість була для Люїса тугою за втраченим зв'язком із Богом. Вповні він віднайшов її, коли прийняв Живого Бога, Ісуса Христа і Його хресну жертву. Саме в цьому зміст християнської радості – добровільній хресній жертві Христа і Його воскресінні, яке в свою чергу дарує людині надію на вічне життя у спільності з Богом.

Розуміння радості як солодкої туги за недосяжним, яку Люїс знаходить у спогляданні аскетичної природи, не лише вказувала на існування Бога і бажання відновити зв'язок з Ним, а також вводить Клайва Стейплза у контекст православного трактування співвідношення Бога і творіння. На думку єпископа Діоклійського Каліста Уера, через Люїсове сприйняття природи, яку він вважав наскрізно насиченою присутністю Божою, а тому священною і сакральною, Люїс перегукується з богослов'ям св. Максима Ісповідника, який вважав розум, логос животворним началом, діючим у світобудові.

З-посеред іншого, ми розглянули Люїсову радість в контексті православного вчення про радісну тугу чи плач, що творить радість. В стані внутрішньої порожнечі, яка стала наслідком гріха, людина шукає Джерело, щоб її заповнити. Єдиним достовірним Джерелом є Бог, тому людина шукає Його для відновлення спілкування, та здобуття внутрішнього миру. Через таке порівняння ми дійшли висновку, що Люїсова радість як туга, дійсно є тугою за Богом, який не тільки дарує радість, але і Сам є нею.

У третьому розділі ми проаналізували два інші автобіографічні твори Клайва Люїса, які стосуються теми радості. «Блукання прочанина» – художня оповідь Люїса про дорогу свого навернення через алегорію пошуку острова

радості. Долаючи шлях, який веде до зустрічі з Богом, Люїс влучно описує популярні уявлення своїх сучасників і застерігає перед манівцями модернізму.

«Спостереження над горем» відкриває картину віднайдення радості у горі. Смерть коханої дружини завдала Люїсу болю втрати. Подолавши власний бунт проти світу, долі, Бога, а також несприйняття реальності, замкнутість на власному горі, він опам'ятовується і зустрічає Господа. Такий досвід, як випливає з тексту, був даний Люїсу для зростання у вірі. Саме в цьому і виявляється радість даного твору – у зустрічі з Богом, і непохитній вірі у Його всемогутність.

Категорія «радість» з'являється і в інших творах Люїса, проте в межах нашого дослідження ми не змогли охопити всі напрацювання К. С. Люїса на тему радості.

Наприкінці третього розділу ми розглянули продовження Люїсового «творчого богослов'я» серед сучасних послідовників та прихильників його творчості Пітера Кріфта, Н.Т. Райта та інших. Увага дослідників прикута до апологетичних та фантастичних творів мислителя, натомість його особистий шлях навернення як пошуку радості часто залишається поза увагою.

Нашим дослідженням ми прагнемо привернути увагу богословів до текстів Люїса, зокрема його концепту радості. Радість – основна ознака християнина, а радісне богослов'я є надійним засобом для євангелізування. Використання неординарних засобів проповідування притягує людей до християнства, робить душпастирську працю більш ефективною. Це явище ми змогли побачити на прикладі життя і творчої спадщини Люїса, яка і досі завойовує численні читацькі аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

Люїс Клайв Стейплз. *Листи Крутеня* / Пер. з англ. В. Романець. Львів 1994.

Люїс Клайв Стейплз. *Просто християнство* / Пер. з англ. А. Маслюх. Львів 2018.

Люїс Клайв Стейплз. *Проблема страждання* / Пер. з англ. М. Прокопович. Львів 1998.

Святе Письмо Старого та Нового Завіту / Пер. І. Хоменка. Львів 2007.

Льюис Клайв Стейплз. *Боль утраты* // www.litmir.me (15. 11. 2020)

Льюис Клайв Стейплз. *Кружной путь, или Блуждания паломника. Чудо. Настигнут Радостью (духовная автобиография): Собр. соч. В 8 тт. Т. 7* / Пер. с англ.: Н. Т. Трауберг, Л. Сумм. Москва 2006.

Lewis Clive Staples. *The Pilgrim's Regress* [PDF]. Quebec 2017.

Додаткова література

Афони́на Ю́лья. «Традиция Г. К. Честертонa и «концепция радости». Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. Филология и искусствоведение. Научный журнал. № 1(2) Киров 2011,

Василенко Леонид. *Краткий религиозно-философский словарь*, Москва: Истина и Жизнь 1998.

Вінтонів Юля. *Богопокинутість: феномен, досвід, інтерпретації у персоналіях А. Камю та К. С. Люїса*. Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. №2(28)/2018. Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Волинець Наталя. *Психологічний аналіз переживання психологічного благополуччя особистістю* [PDF]. Психологічні перспективи, Вип. 31, 2018, 10–21.

Гвоздецький Ярослав. *«Тлумачення проблеми щастя в історичному та філософсько-релігійному контексті»* [PDF] // Проблеми філософії релігії №1, 11.

Гильманов Владимир. Косинская Анна. *Аллегорическая традиция Джона Беньяна в романе К. С. Льюиса «Кружной путь, или блуждания паломника»*. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер.: Филология, педагогика, психология. 2019. № 2. С. 76—82.

Добротолюбие : в 5 т. Т. 3. Москва 1992.

Ефимова Л. Н., Шехирева Н. А. *Странствие души в аллегории К. С. Льюиса «Кружной путь, или Блуждания паломника»* // Ярославский педагогический вестник. 2017. № 4. С. 337—341 [PDF].

Жадан Вікторія. *Гедонізм та аскетизм у динаміці культури* [PDF], (автореферат), Харків: [б. в.] 2006.

Карпенгер Хамфри. *Дж. Р. Р. Толкин. Биография*. Москва 2002.

Конт-Спонвиль Андре, *Философский словарь* / Пер. з фр. Головина Е.В. Москва 2012.

Кріфт Пітер. *Усе, що б ви хотіли знати про Небо* / Перекл. з англ. Осадчук О., Івано Франківськ 2015

Макграт Алистер. *Клайв Стейплз Льюис человек, подаривший миру Нарнию* / Пер. с англ. Л. Сум. Москва: 2019.

Матвеева Анна. *Концепция мифа в этико-эстетических воззрениях К.С. Льюиса*. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2012, № 1(2), с. 159-161.

- Менсон Марк. *Витончене мистецтво забивати на все. Нестандартний підхід до проблем* / Пер. з англ. А. Ящук, Київ 2018.
- Морно Роберт. *Беседы с Клайвом Льюисом* [PDF]. / Пер. з англ. Голыбина М., Москва 2003.
- Москвін Ярослав, «*Радість як свідомий вибір в антропології Честертона*» [PDF]. Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії». –Випуск 56. –2017. С. 72-80.
- Онацький Євген. *Українська мала енциклопедія* [PDF]. Буенос-Айрес 1963.
- Райт Николас Томас. *Послание к евреям.* / Пер. з англ. Сумм Л. Москва 2008.
- Сахаров Софроний Архим. *Видеть Бога как Он есть.* Изд. 3-е, исправленное. – Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2006.
- Селигман Мартин. *В поисках счастья: Как получают удовольствие от жизни каждый день* / Пер. с англ. Манн, Иванов и Фербер. Москва 2010.
- Соболь Анастасія. *Богосвячені особи як свідки радості відкуплення у вченні папи Франциска.* Магістерська робота. Український католицький університет, Львів 2018
- Сурожский Антоний. *Диалог об атеизме и о последнем суде* / А. Сурожский // Человек перед Богом. Москва 2010.
- Уер Калист епископ Диоклийский. *Можно ли считать К. С. Льюиса «анонимным православным»?* // Просто христианство. Любовь: Собр. Соч. в 8 т. Т.1 / Пер. с англ.: Н. Трауберг и др. Москва 2004.
- Честертон Гилберт. *Вечный человек.* Москва 1991
- Честертон Гилберт. *Ортодоксия. Рассказы.* // Избранные произведения: в 3 т. Т. 3 / пер. с англ. Москва: 1992.

Шамаєва Юлія. *Когнітивна структура концепту «радість» (на матеріалі англійської мови)* [PDF], (автореферат), Харків [б. в.]: 2004.

Шмеман Александр, прот. *Дневники. 1973-1983*. Москва: 2017

Шулак Теодора с. «Христос – наш правдивий “гормон щастя”!» // Кана №7(липень-серпень 2018)

Clinton E. Arnold., Joy // (ред.) I. Freedman, David Noel. *The Anchor Bible dictionary: Volume 3*. New York 1992.

Duriez, Colin. *C. S. Lewis Handbook: A Comprehensive Guide to His Life, Thought and Writings*. Grand Rapids: Baker Book House, 1990.

Jasper David. *The Pilgrim's Regress and Surprised by Joy, The Cambridge Companion to C.S. Lewis* [PDF]. Cambridge 2013.

Kast Verena. *Joy, Inspiration and Hope* [PDF], Texas 1991.

Lewis C.S., *God in the Dock: Essays on Theology and Ethics*/ ed. By Walter Hooper. Wm.: B. Eerdmans Publishing, 1994.

Інтернет ресурси

Аверенцев Сергей. *В чем же вина фарисея?* // www.azbyka.ru (07. 09. 2020)

Барщевський Тарас свящ. *Коментар Євангелія на неділю митаря і фарисея (Лк 18,10-14)* // www.catholicnews.org.ua (07. 09. 2020)

Беслюбняк Ольга. *Гуманістично-методологічні параметри екзистенційної філософії* // www.filosof.com.ua/Jornel/M_59/Beslubniak.pdf (07. 04. 2020)

Гончаров Сергій свящ. *Про радісне і сумне християнство* // www.credo.pro (05.09.2020)

Горелов Александр. *Ганс Урс фон Бальтазар - богословие славы и креста* // www.esxatos.com (25. 11. 2020)

Грень Теодосій Р. о. д-р. Папа: *Замало знати, що Ісус живий; потрібно жити як воскреслі* // www.vaticannews.va (25. 09. 2020)

Долгова Ольга. *Радість у нинішньому житті – що це: емоція, стан чи настрій? Звідки вона береться і як бути радісним та щасливим* // www.bogushtime.com (02. 07. 2020)

Дьячкова Наталья. *Концепт радість в православном дискурсе* // <https://azbyka.ru/radost#a14> (24. 11. 2020)

Свагрій Понтійський св. *Про вісім помислів до Анатолія* // www.kyrios.org.ua (17. 08. 2020)

Изард Карл. *Психология эмоций* // www.many-books.org (02. 07. 2020)

Иоанн Лествичник преп. *Лествица или Скрижали духовные.* // www.azbyka.ru (24. 11. 2020)

Католицький Медіа-Центр. *Папа: Хто служить ближнім знає радості любові* // www.kmc.media (24. 09. 2020)

Киселева Ксения. *Философия радости* // www.psychologies.ru (21. 11. 2020)

Кривобочок Олег свящ. *Роль уяви в Духовних Вправах* // www.jesuits.org.ua (24. 11. 2020)

Крифт Питер. *К. С. Льюис. Критическое эссе* // www.azbyka.ru (17.11 2020)

Кьеркегор Сёрен. *Евангелие страданий* // www.pravmir.ru (21. 08. 2020)

Нестерук Алексей. *Метанойя как изменение духовного опыта* // www.azbyka.ru (11. 10. 2020)

Паисий Святогорец Старец. *О радости* // www.happy-school.ru (08. 07. 2020)

Пападопулос Харалампос свящ. *Радость – цель христианской жизни* // www.kiev-orthodox.org (23. 11. 2020)

Радіо Ватикан. *Папа: Справжню радість дає Ісус, а не багатства* // www.archivioradiovaticana.va (24. 11. 2020)

Райрі Чарльз. *Про закон і легалізм* // www.twothreedots.com (04.09.2020)

Рибарук Іван свящ. *Як позбутися душевного пекла* // www.youtube.com (21. 08. 2020)

Словник психологічних термінів // www.nuph.edu.ua (02. 07. 2020)

Сурожский Антоний Митроп. *«Проповедь на Рождество Христово»* // www.youtube.com (08. 07. 2020)

Сурожский Антоний Митроп. *«О радости Христовой»* // www.omiliya.org (08. 07. 2020)

Теплов Богдан. *Психология* // www.royallib.com (02. 07. 2020)

Трауберг Наталья. *Несколько слов о Клайве С. Льюисе* // www.trauberg.com (25. 11. 2020)

Христианин. *Толкин и Льюис. Дружба великих писателей. Путь ко Христу и писательскому мастерству* // www.christian.by (07. 04. 2020)

Avery Cardinal Dulles. *Mere apologetics* // www.firstthings.com (18.11.2020)

Burg Alanna. *“Falling Moon”: A Beautiful Short Animation about the Decision to Be a Mother* // www.catholic-link.org (16. 11. 2020)

Castelli В., о. Коцур Т. Т. *Папа: Суть християнської радості не в «солодкому житті», а в мирі* // www.vaticannews.va (03. 11. 2020)

Centofanti S. Духович Сергій. *Щастя згідно з вченням Папи Франциска* // www.vaticannews.va (21. 11. 2020)

The Guardians. *Unseen CS Lewis letter defines his notion of joy* / (09. 10. 2014) // www.theguardian.com (21. 10. 2020)

Heck Joel. «*Modern Theology and Biblical Criticism*» in Context //
www.researchgate.net (19. 11. 2020)

Ostling Richard N. *Wright: 21st century C.S. Lewis?* // www.legacy.decatordaily.com
(29. 11. 2020)

A Pilgrim in Narnia. Review of “*C.S. Lewis and the Christian Worldview*” by
Michael L. Peterson // www.apilgriminnarnia.com (19. 11. 2020)

Root Jerry. *C.S. Lewis, Evangelism, and Cultural Engagement.* //
www.christianitytoday.com (17. 11. 2020)

Wright Nicolas Thomas. *C. S. Lewis: A Mentor To Ponder* // www.cslewis.com
(16. 11. 2020)